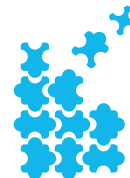

Болонски процес

Развитие на висшето
образование

EUROPEAN
Higher Education Area

Развитие на висшето образование

Съдържание

Признаването на придобито висше образование и периоди на обучение – важен фактор за мобилността и разширяване на интернационализацията Ваня Грашкина, <i>Национален център за информация и документация, Национален болонски съветник</i>	3
Интернационализация и качество на висшето образование доц. д-р. Сеня Терзиева, <i>Химико-технологичен и металургичен университет, Национален болонски съветник</i>	13
Практическото обучение – отговорност на висшите училища и работодателите Гергана Раковска, <i>Фондация на бизнеса за образованието, Национален болонски съветник</i>	25
Европейски и глобални измерения на висшето образование д-р Румяна Маринова-Христиди, <i>Софийски университет, Национален болонски съветник</i>	33
Европейската политика за висше образование накъде след Букурещ 2012 д-р. Мими Корнажева, <i>Русенски университет, Национален болонски съветник</i>	39
Мобилност за по-добро качество на обучението. Стратегия за мобилност 2020 г. за Европейското пространство за висше образование (ЕПВО)	47

Публикацията е разработена в рамките на проекта "Национална група от съветници по Болонския процес 2011 - 2013".

Признаването на придобито
висше образование и периоди
на обучение – важен фактор
за мобилността и разширяване
на интернационализацията

Ваня
Грашкина
*Национален
център за
информация
и документация,
Национален
болонски
съветник*

Сред посочените основни цели в Комюникето от Министерската конференция, проведена през април 2012 в Букурещ¹, са: осигуряване на качествено висше образование за всички, увеличаване заетостта на завършилите и повишаване нивата на мобилност като средство за по-добро обучение. Мобилността с учебна цел се разглежда като ключов фактор за гарантиране на качеството на висшето образование, увеличаване на заетостта на студентите и разширяване на трансграничното сътрудничество в рамките на Европейското пространство за висше образование (ЕПВО) и извън него.

В одобрената стратегия към Комюникето „Мобилност за по-добро обучение“² се определят **основните действия** за постигане на крайната цел – поне 20% от завършващите студенти да са участвали във форми на мобилност. Тези действия се базират на основните резултати от проучванията и изводите, публикувани в Доклада за развитието на ЕПВО през 2012 г.³:

- Налице е сериозен дисбаланс във входящата и изходяща мобилност в повечето страни членки на ЕС.
- В голяма група от държави, сред които е и България, се наблюдава много висока изходяща мобилност както за периоди на обучение по програмата „Еразъм“, така и за придобиване на образователна квалификационна степен (ОКС) в друга държава. Същевременно входящата мобилност е значително по-ниска. Тези държави са характеризирани като страни с „ограничени системи“.
- Немалка е групата на държавите, определени в доклада като „затворени системи“ – държави с ниски изходяща и входяща мобилност,
- Последната група страни, които са с „отворени системи“ и имат висока изходяща и входяща мобилност, са твърде малко (Федерална република Германия, Швейцария и Австрия).

Първата **мярка**, препоръчана в стратегията, е приемането на национални стратегии за интернационализация и мобилност или прилагането на политики с конкретни и измерими цели. Доразвити са целите по отношение на мобилността,

¹ Да използваме потенциала си по най-добрия възможен начин: Консолидиране на Европейското пространство за висше образование: Букурещко комюнике http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/top_menu/higher/info/2012_Bucharest-komjunike_bg.pdf

² Mobility for Better Learning : Mobility strategy 2020 for the European Higher Education Area (EHEA) [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Mobility_Strategy_DRAFT%20FOR%20ADOPTION.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Mobility_Strategy_DRAFT%20FOR%20ADOPTION.pdf)

³ The EHEA in 2012: Bologna Process Implementation Report http://files.eurash.eu/wp-content/uploads/2011/10/RAUHVARGERS_ACR0511_pres_EURASHE22.pdf?918048

формулирани в Комюникето от Министерската конференция в Льовен (2009). Тези цели са в три направления: реализация на физическа мобилност в 3-те цикъла на Болонския процес; придобиване на 15 кредита или провеждане на най-малко три месеца обучение (кредитна мобилност); придобиване на ОКС в друг университет. Предвижда се създаването и проследяването на нови статистически показатели и индикатори за измерване на мобилността: за мобилността извън ЕПВО по отношение на придобитите кредити и степени; за различните форми на мобилност; мобилността на млади учени и друг академичен персонал; за социалните измерения на мобилността. Постигането на отвореност на системите за висше образование и по-добре балансирана мобилност в ЕПВО е възможно чрез осъществяване на съвместни образователни програми, многоезични летни училища и регионални форми на сътрудничество. Специално внимание се отделя на засилването и балансирането на мобилността със страните извън ЕПВО. За целта се препоръчва по-активно сътрудничество с трети страни и използване на подходящи средства за мотивация на повече студенти и млади учени от държави членки на ЕС да се обучават и практикуват като изследователи в тези страни. Същевременно, за да станат европейските университети предпочитани от студентите, младите изследователи, преподавателите и административния персонал от трети страни, е необходимо да се разработят нови атрактивни и конкурентни програми и да се въведат разнообразни стимули за мобилност в ЕПВО.

Съществена роля за постигане на целите на Стратегията ще имат мерките за **преодоляване на съществуващите пречки** за разширяване на мобилността. Като особено важна мярка се разглежда увеличаването на средствата за мобилност – грантове, заеми и стипендии, както и подобряването на информираността на национално равнище за възможностите за използването на тези средства. Осигуряването на адекватно финансиране на мобилността е възможно чрез национални, регионални и частни източници, както и чрез съфинансиране от изпращащите или приемащите университети.

Образователните институции имат редица **нови отговорности**. Необходимо е да работят за увеличаване на качеството и релеванността на периодите на мобилност чрез високи академични стандарти; да постигнат подобряване на лингвистичната и интеркултурна компетентност на студентите и академичния състав. Според проучванията като основни мотиви за участие в програми за мобилност

студентите посочват високото качество на програмите и авторитета на избраното висше училище. Специално внимание е необходимо да се отдели на слабо представените в мобилността групи, които се нуждаят от адекватни на потребностите им услуги (хора с увреждания, социално слаби и др.). Целенасочено и системно трябва да се работи за подобряване на езиковата подготовка на студентите и академичния състав. Друга важна препоръка за облекчаване на мобилността е ограничаването до минимум на държавната регулация по отношение на програмите за обучение. На висшите училища се препоръчва да разработят стратегии за интернационализация и насърчаване на мобилността в съответствие с техния профил, които да обхващат студентите, младите изследователи, академичния състав и административния персонал, пряко ангажиран с организацията на учебния процес.

Повишаването на компетентността на персонала, който извършва признаването на завършени степени и периоди на обучение, изборът на програми и подготовката на споразуменията са важен фактор за развитието на мобилността.

Според Комюникето от Букурещ справедливото признаване на академични и професионални квалификации е в основата на Европейското пространство за висше образование. Признаването носи директна полза по отношение на академичната мобилност на студентите, подобрява шансовете за професионална мобилност на завършилите и представлява точен измерител на степента на постигнатата съпоставимост и доверие. За целта националните законодателства трябва да бъдат съгласувани с Лисабонската конвенция по признаване. Това е основният международен правен документ, на който се основава признаването на квалификации за висше образование в държавите от Европейския регион. Конвенцията хармонизира принципите, критериите и практиките на академично признаване и по този начин гарантира еднаквото третиране на притежателите на дипломи за висше образование и осигурява единна база за международната студентска мобилност в ЕПВО. Сред основните принципи на признаването са:

- правото на гражданите на честно признаване във всяка страна, без каквито и възможности за дискриминация по етнически, религиозни и други белези.
- Всяка страна трябва да гарантира, че процедурите и критериите, използвани при оценяването и признаването, са прозрачни, последователни и надеждни.
- Решенията се взимат на база необходимата информация, която трябва да бъде

осигурена от заявителите, но и от институциите, предоставящи висше образование.

- Необходимо е определянето на срок за произнасяне на решенията от компетентните органи, като той тече от момента на подаването на цялата необходима информация. Препоръчителният срок е до четири месеца.
- Заявителите трябва да имат право на обжалване на решението на органа по признаване, както и да имат право на признаване на по-късен етап.
- Отказ за признаване се допуска само в случаите, когато се докаже съществено различие между ОКС, за която се търси признаване, и съответстващата ОКС в страната, в която се търси признаване.

Натрупаните след приемането на Лисабонската конвенция успешни практики по академично признаване в държавите от Европейския регион са кодифицирани и обобщени в съпътстващите я документи: Препоръки за критериите и процедурите за оценяване на чуждестранни квалификации (Recommendation on Criteria and Procedures for Assessment of Foreign Qualifications), приети от Комитета на Лисабонската конвенция на 6 юни 2001 г. в Рига с последни актуализации от годишната среща на мрежите ЕНИК/НАРИК в Севр през 2010 г. Тези критерии и препоръки са обобщени в 43 параграфа и са задължителни за всички компетентни органи по оценяване и признаване в държавите, ратифицирали Конвенцията.

Още Берлинското комюнике от 2003 г. задължава страните, участващи в Болонския процес, да ратифицират Конвенцията и да прилагат принципите ѝ в националните си практики като важно средство за изграждане на ЕПВО. През 2005 г. на срещата в Берген министрите на образованието констатират, че решението от 2003г. е изпълнено в значителна степен, но отчитат, че основно предизвикателство е начинът, по който Конвенцията се прилага на практика в отделните страни. Комюникето от Берген предвижда до следващата министерска среща всяка страна да подготви национални планове за действие с конкретни мерки за подобряване качеството на процесите на академично признаване.

В Лондонското комюнике се констатира значителен прогрес в прилагането на Лисабонската конвенция, като е поставена задачата съществуващото разнообразие в националните и институционални подходи за академично признаване да бъде анализирано с цел постигане на кохерентност в практиките на органите по признаване в отделните страни. Лондонското комюнике дава мандат на специал-

на работна група, формирана от мрежите по академично признаване и мобилност ЕНИК/НАРИК, да направи анализ на националните планове за действие, да обобщи и разпространи добрите практики по академично признаване.

Анализът⁴, публикуван през 2009 г., обобщава добрите и „не толкова добри“ практики в сферата на признаването в страните по Болонския процес в четири основни раздела и категории: законодателство, практики по признаване, осигуряване на информация и организационни структури. В заключение са формулирани препоръки към министрите на образованието, към мрежите ЕНИК/НАРИК, към националните ЕНИК/НАРИК центрове и към висшите училища.

Основните проблеми, посочени в раздела „Законодателство“ на анализа, са, че фактическото приложение на Лисабонската конвенция е частично или изцяло формално. Това се отнася най-вече за страните с пълна децентрализация на академичното признаване, където в компетенциите на висшите училища е както оценяването, така и признаването на чуждестранните дипломи. В националните планове за действие на държавите с частична или пълна децентрализация се констатира, че след като решението за признаване на висше образование се взема от висшето училище, което се ползва с академична автономия, държавата по никакъв начин не може да гарантира приложението на Лисабонската конвенция.

Тези практики се определят в анализа като неприемливи и се прави констатацията, че тези държави просто не прилагат изискванията на Лисабонската конвенция и не изпълняват поетите по Болонския процес ангажменти за предприемане на необходимите мерки за спазване на Конвенцията от висшите училища.

Препоръчват се три възможни решения за преодоляване на този вид пречки и проблеми: акредитационен контрол чрез реално и стриктно оценяване на съответствието на процедурите по признаване на висшето училище с принципите на Лисабонската конвенция; засилен контрол на държавните органи, следящи за спазването на националното законодателство от висшите училища, вкл. контрол на практиките им за академично признаване; въвеждане на централизирана процедура по академично признаване на висше образование от министъра на образованието или упълномощен от него орган. Работната група по Болонския процес

⁴ Improving recognition in the European Higher Education Area: an analysis of national action plans. Council of Europe, 2009. 178 p.

продължава да наблюдава изпълнението на препоръките от анализа на националните планове за действие по въпросите на признаването.

В изследването върху мобилността в ЕПВО, осъществено по проект PRIME⁵ обобщено са представени основните проблеми, с които се сблъскват студентите при признаване на периоди на обучение след мобилност. Като основен проблем се посочва несъпоставимостта на учебните програми в изпращащата и приемащата институция и липсата на гъвкавост при предлагане на учебни програми за мобилност и тяхното оценяване в процеса на признаване. Студентите характеризират процедурата по признаване като деспотична и лишена от гъвкавост. Те подчертават все още водещата роля на преподавателите при признаването, което се базира основно на тяхната оценка на съответствието на програмата или курса. Не е постигнато общо разбиране за понятието „пълно признаване“. Пълното признаване означава, че периодът на обучение и придобитите кредити стават неразделна част от програмата за обучение по съответната специалност, без полагане на допълнителни изпити или обучение по определени курсове. Все още много висши училища продължават да разбират пълното признаване като процес, който включва полагането на допълнителни изпити и провеждането на допълнително обучение, за да се постигне пълно съответствие с програмата на изпращащата институция. Масова практика е признаването да се базира на сходството на програмите на обучение по съответната специалност между приемащата и изпращащата институция и да се извършва от преподавателите по съответните дисциплини.

ECTS системата би трябвало да е основен инструмент в процеса на признаване, но тя все още не се прилага на практика във всички страни и висши училища или се прилага паралелно с все още действаща национална система (Швеция, Финландия, Шотландия). Установено е, че съществуват различни подходи за изчисляване на кредитите:

- на базата на **натовареността** по съответния курс, вкл. времето за подготовка за изпити, курсови работи, проекти и др.;
- в зависимост от **вида** на курса и неговите **компоненти** броят на кредитите е стандартизиран от ВУ и фиксиран за всеки вид курс;
- съчетаване на двата метода.

⁵ PRIME Perort 2010 - <http://www.prime.esn.org/final-report>

Преодоляването на стереотипите за признаване на дисциплини и семестри само по хорариуми все още е проблем. Честното признаване е нещо различно от търсене на перфектно съвпадение и еквивалентност на курсове.

Друг проблем, идентифициран в изследването, е трансферът и конвертирането на оценките. Скалите за оценяване в европейските университети са разнообразни, което затруднява сравнението и трансфера на оценките. Университетите не полагат усилия да направят процедурата по трансфера на оценките прозрачна за студентите. В резултат студентите имат усещането, че оценките им са неправилно конвертирани и понижени. Системата за трансфер не е унифицирана на международно и институционално равнище и това създава предпоставки за субективно интерпретиране.

Не на последно място се посочват бюрократичните спънки. Процедурата се приема от студентите като сложна и недобре разяснена. Тя отнема много повече време от очакваното, защото се изисква събирането на голям обем документация.

По отношение на спецификите при признаването на съвместни образователни степени, органите по признаване са подпомогнати от изготвените Препоръки в помощ на признаването на съвместни образователни степени от Съвета на Европа и ЮНЕСКО (2004). През последните години ЕК подкрепя няколко проекта, чиято цел е разработването на препоръки за критерии за акредитация на съвместни образователни програми, усъвършенстване на практиката по издаването и признаването на съвместни дипломи.⁶ Резултатите от тези проекти вече са налице и могат да прилагат в националните законодателства и практики.

За развитието и усъвършенстването на практиката по признаване на придобито висше образование и периоди на обучение значително ще допринесе създаденото Ръководство по признаване⁷, разработено по финансиран от Програма „Учене през целия живот“ проект на ЕНИК/НАРИК мрежите. Използването на ръководството изрично се препоръчва в Букурещкото комюнике като средство, което до голяма степен ще спомогне за унифицирането на подходите и процеду-

⁶ Joint programmes: Quality Assurance and Recognition of degrees awarded <http://www.ecaconsortium.net/main/projects/joqar>;

⁷ How to assess and accredit joint programmes in Europe (2010) <http://www.ecaconsortium.net/main/documents/publications>

⁷ European Area of Recognition Manual, 2011 http://www.eurorecognition.eu/manual/EAR_manual_v_1.0.pdf

рите по признаване и ще допринесе за създаването на Европейско пространство по признаване. На базата на обобщение на най-добрите практики, ръководството представя схематично основните етапи на процедурата по признаване, като подробно описва дейностите по всеки един от тях. Разгледани са детайлно информационното осигуряване и прозрачността на процедурата, а също и начините за тяхното гарантиране. Подробна информация се съдържа за дипломното приложение, националните квалификационни рамки и тяхното използване в процеса на оценяване на придобитото образование. За целите на признаването на периодите на мобилност много полезен е разделът, посветен на оценяването, акумулирането и трансфера на кредити. Детайлно са разгледани възможните варианти на кредитни системи. Те могат да бъдат основани само на натовареността на студентите, но могат да отразяват и резултатите от обучението. Резултатите от обучението са от съществено значение, тъй като представят знанията, уменията и компетентностите и се препоръчва да имат водеща роля при вземането на решения за признаване. Разнообразието на програми, националните особености и традиции в системите за висше образование, както и спецификите в различните страни трябва да променят широко използвания подход за търсене на съпоставимост между програмите в различни университети. От тази гледна точка, използването на източници, в които достатъчно подробно са разписани резултатите от обучението, е гаранция за правилната оценка на дипломата или периода на обучение.

Ръководството съдържа ценни указания за подходите при признаване на придобито образование или периоди на обучение на граждани със статут на бежанци, когато са налице ограничен брой документи, или най-често липсват основните документи, съдържащи базова информация.

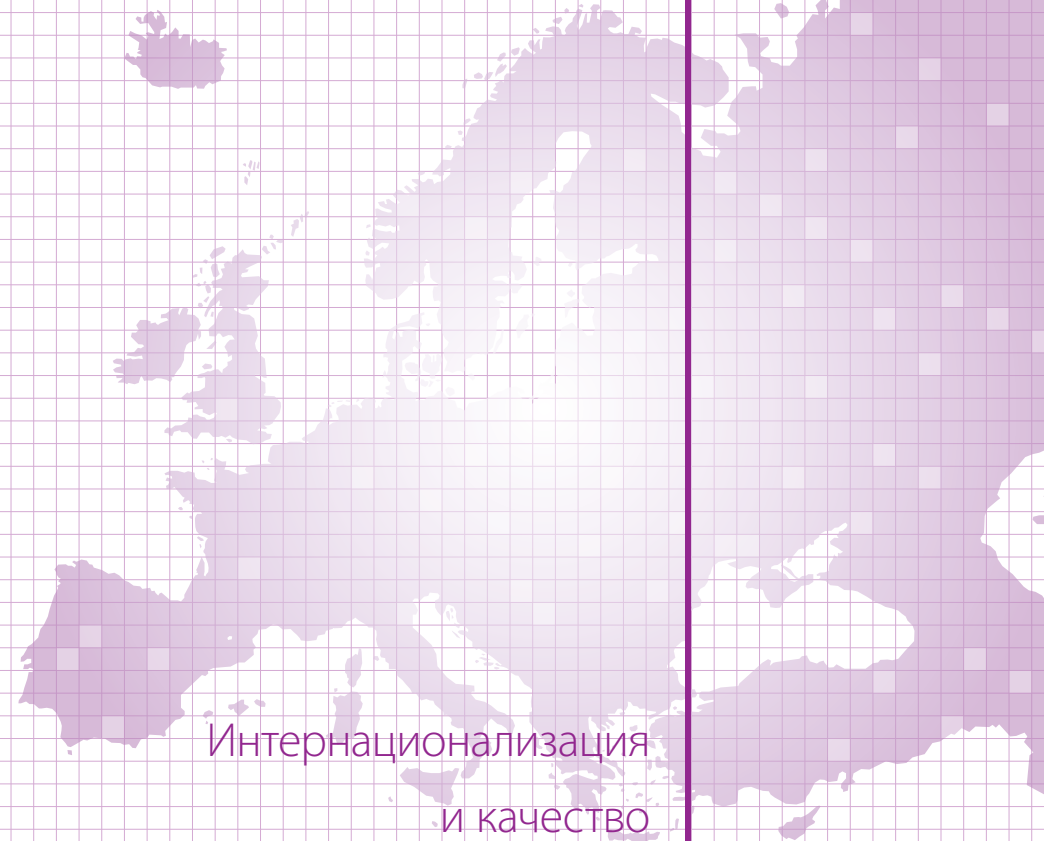
Специално място в Ръководството е отделено на признаването на нетрадиционно обучение, за да бъде възможно направляването на процеса на достъп до образователни форми въдеще. Като подтеми са разгледани гъвкавите образователни пътеки, признаването на предходно образование, признаването на резултати от дистанционното обучение.

Признаването на транснационално образование също е предмет на специален раздел. През последното десетилетие избухват разнообразни, непознати досега форми на транснационално образование. Определят се предпоставките, при

които може да се признае период на обучение или диплома, придобита в резултат на транснационално обучение. Последните два раздела са посветени на непризнатите, но легитимни образователни институции и на „фабриките“ за дипломи. Всеки раздел в изданието съдържа освен тълкуване на основните понятия, препоръки и списък от източници с допълнителна информация по темата.

В Комюникето от Букурещ министрите декларират воля за отстраняване на оставащите пречки, възпрепятстващи ефективното и адекватното признаване, и постигането на автоматичното признаване на съпоставими академични квалификации. Отстраняването на пречките предполага стриктното придържане към принципите на общоприетите документи. Осъществяването на тази цел ще стане възможно чрез повишаване на капацитета на органите по признаване и квалификацията на работещите експерти; възприемането на съвременните подходи към признаването, основавани на многоаспектната оценка на резултатите от обучението, а не на базата на формалната съпоставимост. Подобряването на сътрудничеството между университетите и националните ЕНИК/НАРИК центрове също ще съдейства за по-добрите резултати при признаването.

Добавената стойност, която мобилността носи, е далеч по-висока от усвояването на учебния материал, предвиден в програмата. Новият социален опит, подобряването на езиковите умения, запознаването с традициите в обучението на други държави и университети несъмнено са сред съществените ползи от интернационализацията на висшето образование. За университетите и държавите, в които изходящата мобилност е по-висока в сравнение с входящата, бъдещето е в целенасочената интернационализация, предлагането на нови модерни и конкурентни програми, както и високи критерии за качеството на обучението, оценено не само от национални, но и от международни компетентни органи.

Интернационализация и качество на висшето образование

доц. д-р.
Сеня
Терзиева
*Химико-
технологичен
и металургичен
университет,
Национален
болонски
съветник*

Динамичните промени в сферата на висшето образование през последните години са неотменна част от академичната практика, но за да се доведат до максимална ефективност процесите, които ги съпътстват, те следва да се разбират, оценяват и контролират.

Водещите идеи за развитие на общество на знанието и на съответна икономическа база изискват решения, които излизат от полето на работодателите. Тези решения не се свеждат до търсенето и наемането на най-добрите специалисти, а по-скоро поставят въпросите за повишаване на качеството на образованието. За различните образователни институции това поставя въпроси, чиито отговори извеждат на преден план ефективността на интеграционните процеси – международен обмен и коопериране, модернизация чрез информационните и комуникационни технологии и т.н.

Бързо изменящите се изисквания на практиката за много висши училища правят непостижимо да предоставят определени нива на обучение в нови сфери на професионални компетентности. Това налага да търсят интернационализиране, за да разширят капацитета си и да създават капацитет за подготовка на желаните кадри.

Днес термини като *академичен обмен* и *мобилност* са ежедневие за образователната среда. Нараства броят на студентите, провели част от обучението си в чужбина, и при това мобилността се развива не само по вертикала, с преминаване в нов университет при следваща образователна степен, а като част от обучението в една образователна степен. Наблюдава се и засилена мобилност на преподавателите, изследователите, интегриране на образователни програми или курсове.

Над това локално ниво интернационализацията се превръща и в целенасочена политика за реализация в основните и измерения, които обхващат: *преподаването, научните изследвания и обслужващите функции чрез интеграция и коопериране, мобилност, съвместни програми и т.н.*

Тези нива на интернационализацията се отразяват и върху националните приоритети, нормативната база и управлението, финансирането, оценяването, като всички инициативи базирани на междудържавни договорености спазват принципите на суверенитета в държавната регулация в сферата на висшето образование. (Jongbloed, B. W. A., Maassen, P. A. M., Neave, G. R., 2010)

Измерения на интернационализацията

Основните измерения на интернационализацията могат да се открият в няколко посоки:

- **политически** – запазване на националния профил и позиции в международен план; международен статут, който осигурява повишаване на общото ниво чрез сравнимост;
- **икономически** – развитие и конкурентоспособност, по-големи възможности за реализация на завършващите на пазара на труда;
- **социални и културни** – масовизация, културен обмен, разбиране, разпространение на ценности, намаляване на бариерите – езикови и социокултурни и др.
- **академични** – разширяване на академични перспективи и кръгзор, чрез осигуряване на международен капацитет за обучение и образование в съвместно управлявани програми, международни академични стандарти и системи за качество на обучението, транснационален университетски клас.

Международната мобилност на преподаватели и изследователи расте и вече обхваща значителен дял от академичния състав, стартират и нови програми за обмен на неакадемичен персонал от институциите за висше образование. Тази тенденция все още се характеризира с приоритетно движение в посоки от изток на запад, но се наблюдава и обратен трансфер, особено на академичен състав.

В Европейския съюз интернационализацията рязко се засилва с развитието на Болонския процес, дори за много хора в системата на висшето образование представата за Болонския процес е непременно свързана с програма „Еразъм“. Интензивната мобилност е източник на нови процеси, които се отразяват по различни начини върху традиционната образователна среда. Влиянието на тези процеси се проявява в много посоки, най-общо то води до разширяване на капацитета чрез взаимодействие. Разбира се това се съпътства от допълнителни стандарти и хармонизиране в критериите за оценяване вътре в институциите и външно. Така интернационализирането директно въздейства върху качеството на обучението чрез:

- Съвместни програми и сътрудничество;
- Сравняване и съгласуване;
- Взаимодействие при взаимно обучение;
- Позитивна конкуренция.

Същевременно много от показателите за качество на образованието са база за засилена интернационализация. Всички резултати на Болонския процес, изразени като видимост, хармонизиране, признаване, подобро качество и престиж, разширяване на условията за обмен, както и общият резултат – равнище на подготовка на завързващите, дават тласък на интернационализирането и то се превръща в съществен приоритет на образователните институции.

Интернационализацията - една от целите на висшето образование и/или измерител за качеството му

Оценката за позитивните следствия от интернационализирането в Болонския процес се отразяват върху общата посока на развитие на националните системи за висшето образование и на международните стратегии за развитие. Общата цел е по-високо качество на процеса на обучение и по-високи, *измерими и разпознаваеми резултати*.

В тази сфера интернационализацията и осигуряването на качеството се преливат по специфичен начин и на практика имаме основание да гледаме на процесите като на взаимозависими. От една страна университетите дефинират в системата си от цели повишаване качеството на обучението и въвеждат допълнителни стандарти, които отварят възможности за интернационализация, а от друга – ползват самата интернационализация като индикатор в системите за осигуряване на качеството на обучението. Въпреки това на актуалния етап на развитие на висшето образование за първи път в условията на глобализация и на интернационализация на обучението се правят общи стратегии за неговото развитие и това е ключов момент в определяне на бъдещите стъпки за всяка образователна институция, независимо от локалните процеси, които отделни правителства контролират.

Под влиянието на интернационализацията, като фактор за повишаване на качество на институционално ниво се проектират съответни образователни политики. Те се синхронизират на национално и регионално ниво и в рамките на ЕС се включват в общата рамка на целите на Болонския процес. От институционална гледна точка интернационализацията е цел, която дава ориентири за оценка на качеството и измеренията на интернационализацията са нова перспектива в развитието на всеки университет.

В перспективата за взаимно гарантиране на качеството на обучението, етапите на интернационализацията са естествено следствие от глобализацията, но тя се отнася главно към процеса и е естествен индикатор за качество. В контекста на Болонския процес интернационализацията е измерител за базовите процеси, които обхващат осигуряване на качеството: цели, стратегии, ресурси.

Изследването на връзката между осигуряване на качеството и интернационализацията открива много видими измерими и показатели за резултата от практиката на интернационализирането. Силно индикативен е изводът: „Студентите, които се обучават в интернационални програми, все повече избират обучението в чужбина в зависимост от предлаганото качество“. От където следва, че политиката за обмен дава стимули и вече осигурява резултати в полето на подобряване на качеството на обучението. (OECD, Indicators 2011)

Това обобщение е много показателно, но от институционална гледна точка всеки университет прави стратегията си и развива дейностите си в по-детайлни измерители на качеството, където интернационализацията има своето място с цялата сложност и взаимнообвързаност на функциите ѝ в образователната практика. Анализите за измеренията на интернационализацията, разбира се, надхвърлят мобилността на студенти и преподаватели.

За качеството в сферата на висшето образование има много дефиниции и те са в някаква степен близки до тези за качество в общия смисъл на създаване на продукти. В няколко пункта качеството на обучението се дефинира като: съответствие с изисквания, или цели; уместност за ползване; термин, отнасящ се до определена философия, процес или практика, посветена на отговора на нуждите и потребностите на учещия; ориентация към настоящите и бъдещи изисквания/потребности на клиента; способност да се удовлетворяват потребностите (явни и скрити) на клиента; степента, до която присъщи характеристики удовлетворяват определени изисквания/потребности, очаквания. (Spinelli, G., 2011)

Определенията за качеството поставят фокус върху оценката на резултата:

- Качеството като *съответствие на цели* е фокусирано върху потребностите на потребителите или финансиращите институции. Тук включваме студентите, работодателите, академичната общност, държавата или цялото общество. Така ка-

чеството се дефинира чрез заявените цели като учебни резултати на програмите за обучение по специалностите.

- Качеството като **подобряване** е с ударение към непрекъснатото развитие във всичките процеси, които системите за осигуряването му обхващат.
- Качеството като **трансформиране** – отнася се към поведението на студентите, и промените в техните цели, спрямо изучавания материал, или до социално-политическата трансформация, постигната чрез висшето образование.
- Качеството като **гранични изисквания** – мястото, където се срещат минималните изисквания, като база за сравнение. Може да се определи и като минималните стандарти, определени от повечето университети, за да се установи специфична, обективна скала. В този фокус на възприемане на качеството на обучението се очаква не само да се спазват минималните стандарти, но и те да се надхвърлят с постоянно подобрене.

От перспективата на интернационалното образование, качеството е широко понятие, обхващащо, както социалните измерения и разширяване на обхвата от студенти, така и от възможности за подпомагане на нов статус на академичния състав, включително и участие и ползи от транснационални образователни програми.

В основните принципи на академичните институции стои автономията да определят своите мисия и приоритети в образователната си политика и научните изследвания, това в голяма степен се диктува от пазара – този на труда и на образование във всичките му степени и програми. Затова измерителите за институционален успех, престиж, качество и т.н. са много специфични. В същото време университетите развиват своя продукт – програмите за обучение, в рамките на общи стандарти, общи за държавния и частен сектор на висше образование. Така осигуряването на качеството в насоките: цели, стратегия и ресурси се мотивира, планира и осигурява по индивидуален начин, но на базата на интернационализацията се ориентира към видими, разпознаваеми резултати, които отварят всеки университет за обучение на студенти от различни страни.

Практиките на образователните институции се обогатяват във различни посоки: от входа към програмите до възможности за обучение в чужбина и достъп до различни виртуални форми за обучение и предоставяне на информация на учещите. Осигурен е достъп до учебни материали в учебната зала, дома, друга страна, и т.н. Развиват се продуктивни форми за организация, съвместни програми, франчайзинг, обвързване чрез взаимно валидиране на курсове, изграждане на образо-

вателни и тестови центрове, двойни дипломи и признаване на степени, постигане на договори за обучение. Паралелно а с това отваряне и търсене на условия за сравнимост и взаимно признаване се поддържат академична свобода и обвързаност на образователната и специфичните научни дейности.

Осигуряване на качеството за институциите за висше образование в условията на засилване на интернационализацията

От казаното дотук се поставя основният въпрос, чийто отговор ориентира процесите на повишаване на качеството на обучението. Той е свързан с това дали интернационализацията е индикатор за качество на образователната институция, и може да се раздели на части: дали мобилността е индикатор за качество и в кои стандарти се проектира интернационализацията?

От стандартите за осигуряване на качеството във висшето образование процесът на осигуряване на качеството включва:

- Яснота на процедурите;
- Оценяване на програмите;
- Оценяване на процедурите за оценка на студентите ;
- Оценяване на академичното развитие на преподавателите;
- Подпомагане на развитието на студентите;
- Отчитане на студентското мнение;
- Информационно осигуряване и ново на информационните системи;
- Публичност на информацията за институцията.

(Lanares, J., 2011)

С интернационализиране на обучението за страните от Европейския съюз, процесът на осигуряване на качеството придобива международен характер. На практика осигуряването на качеството в институциите за висше образование на

национално ниво възприема принципите на развитие на Болонския процес. Това означава, че образованието и системите за осигуряване на качеството трябва да бъдат изградени на ясни правила и стабилни като системи, способни да поведат и отговорят на промените – осъвременени програми и съдържание на курсовете, отчитане на различията на профила на студентите, изграждане на доверие, осигуряване на прозрачност.

В тази връзка се възприема и обща терминология на Европейското пространство за висше образование, която дава яснота при проектиране на институционалните политики и стандарти. Утвърждават се термините: академично качество и стандарти, политика и мисия, образователна институция, академичен състав, култура, агенции за оценяване, институции за признаване, прием/преподаване и учене, дейности – оценъчни процеси, изисквания за академично натоварване и квалификация.

Осигуряването на процеса на интернационализация за университетите включва някои общи стратегии и дейности. Те са свързани с програмите за обучение по специалностите и организацията на работата по международна мобилност. (Vossensteyn, H. 2011)

Дейности на ниво програма:

- подготовка на преподавателска и студентска мобилност;
- разработване на учебни планове, хармонизирани с университети извън страната и прилагане на рамките на добри практики;
- институционално оценяване и осигуряване на качество на академичните програми по специалностите;
- осигуряване на чуждоезично обучение;
- съвместни изследователски проекти;
- съвместни образователни програми и дипломи;
- стипендии, финансиране от фондове, условия за живот;
- семинари за разпространение на информация за обучението в други, чуждестранни университети;
- извънаудиторни дейности;
- преподаване на студенти, приети по международни програми;
- организационни дейности за обучение в условия на мобилност;
- международно партньорство и съгласуваност;
- повишаване на степента на взаимно признаване и договорености други оценяващи и присъждащи квалификации и степени институции;

- специфичен мениджмънт - ангажираност и подпомагане на процесите на мобилност, като се подчертава важноста на качеството на образователните програми и присъжданите степени чрез ангажираността на университета в транснационално обучение;

- подготовка на персонала и подпомагане на включването му в процесите на интернационализация;
- интернационална ориентация на институцията и инициативи;
- осигуряване на ефективни комуникационни канали и осъзнаване и приемане на значимостта да се следват етичните принципи и ценности;
- планиране на бюджети за нетрадиционни /допълнителни, нерутинни/ дейности;
- финансиране, стимулиране, стипендии, награди, и т.н.

На равнището на университета и неговите факултети или департаменти интернационализацията налага специфична активност за:

- предефиниране на мисията на институциите и политиката за дизайн и организиране на обучението в трите цикъла или нива по европейската и национална квалификационни рамки - 5/6, 7 и 8, съобразено с националните и международни стандарти;
- създаване на процедури по признаване;
- развитие на вътрешни структури за засилване на интернационалните връзки за договаряне на съвместно обучение;
- мониторинг на дейностите по мобилността;
- засилване на връзките с външни организации за по-добро финансиране на дейностите и др.

На практика университетите в някои случаи преминават през промяна в структурите си, за да отговорят на динамиката на Болонския процес и на изискванията на акредитационните институции на национално ниво.

Интернационализацията в контекста на качеството на обучението може да ни осигури инструменти за въвеждане на най-добрите практики за подпомагане на образованието в дадената институция с чуждестранни висши училища. Това изменение на прилагането на надинституционални стандарти и е онова условие, което защитава студентите и заинтересованите институции за признаване на обучение и квалификации. Ето защо можем да обобщим, че в контекста на процеса Болоня,

системите за качество на обучението предоставят сигурност на включените страни в процеса на създаване на интегрирани програми, които са основа за съвместни степени и двойни дипломи.

Болонският процес чрез ECTS осигурява рамката за много форми на интернационализиране на обучението в трите цикъла, но практиките за това преминават през гарантиране на определено равнище на качество на обучението.

Институционални измерения на интернационализацията в контекста на подобряване на качеството

От гледна точка на качеството интернационализацията може да се разглежда като следствие или резултат за висшето училище, тъй като засиленият обмен води до повишаване на стандартите и съобразяване с „очакваното качество на обучението“. В най-общия случай, за да се поддържа академичният обмен, се налага прилагане на нови подходи при проектиране специалностите, плановете, курсовете и т.н.

В Болонския процес индикатори за качеството са характеристиките на процеса на обучение и резултатите от ученето. В този смисъл качеството се проявява като качества на завършилите студенти: образователен опит, знания и умения, компетентности, личностно развитие, мултикултурен опит и успех в бъдещи кариерни реализации.

От страна на процеса на обучение и средата за учене, подобряването на качеството наблюдаваме като прозрачност, модернизирана социалната среда, равнопоставеност, подобрен достъп до обучение, качество на съвместни изследователски програми, академична и социална свобода, подпомагане в академичните реализации, подобрена инфраструктура, гъвкави и транснационални възможности за образование.

На институционално ниво – университет (факултети и/или др. структурни единици) нивото на качество на обучението в перспективата на интернационализацията може да се изрази чрез няколко групи индикатори:

Индикатори за осигуряване на качеството и професионалното изграждане

- оценяване на програми и курсове, в това число и на преподавателите;
- подготовка на преподавателите (подготовка за преподаване в „международна академична зала“);

- мероприятия за подготовка на преподавателите за интернационализация;
- усъвършенстване на чуждоезиковата култура на преподавателите;
- преглед и оценяване на учебните планове, одити на академичните програми (достатъчен е и вътрешен за институцията);
- подобряване на стратегиите, методите и умения за преподаване.

Учебна среда

- консултиране на студентите за академичните възможности в международните образователни програми;
- достъпност на академичния състав (консултации/часове за срещи със студенти по графици и извънредни ...);
- пренос и изява на интернационалния опит в учебната среда;
- включване на студентите в извънаудиторни дейности.

Обслужване на студенти

- консултиране и ориентиране на студентите;
- системни информационни срещи за студенти по програмите за мобилност;
- издаване на дипломно приложение;
- достъпни информационни материали (уеб-сайтове, учебни планове, гайдове);
- осигуряване на условия за комуникация на съответен език, както в преподаването, така и при административното обслужване.

Така емблематичният процес за съвременното висше образование – студентската мобилност, се превръща в допълнителен стимул за доказване на капацитета и текущото равнище на образователни резултати за всяка институция. За страните, които попадат в групата на източници на потока на движение на студенти от изток на запад, интернационализацията има и допълнителни позитиви от налагане на общоприети стандарти и следваща от тях разпознаваемост. Те са база и предизвикателство за собственото доказване и привличане на студенти за входяща мобилност. В тази ситуация основните въпроси пред много институции за висше образование са как да запазят независимост при развитието и изравняване на стандартите, като в същото време дават предимство за движение на студенти към чуждестранни институции. В тази посока на утвърждаване за висшите училища разширяването може да се реши по линия на съвместни програми, както в договорени курсове за обмен на периоди от обучение, така и договаряне на пълни съв-

местни програми в някоя от трите степени. Това от своя страна води към висока специализация на обучението, което се различава от очакванията за поддържане на утвърден профил за много традиционни университети.

Ето защо може да се каже, че интернационализацията е предизвикателство към качеството на обучението, запазването на утвърдените позиции в националните системи за висше образование, осигуряване на разпознаваемост и изпълнение на мисията им в собствените държави при държавно регулиране на обучението. От позицията на целите за непрекъснато повишаване на качеството интернационализацията е източникът на нов ръст, чрез разпространяване на добрите практики или използване на непрекъснат цикъл на подобряване.

Заключение

Наслаждането на ефекти от процесите на интернационализация и осигуряване на качеството на висшето образование е стимул за развитие, както пред образователните институции, така в националните институции за оценяване и управление на образованието. Високата степен на зависимост между тези процеси определя неизменното присъствие на интернационализацията в индикаторите за измерване на качеството и то с висока тежест. Във всяко от проявленията на интернационализацията, на практика се фокусират отговорите на много от въпросите, които си поставяме. Основните сред тях са в полето на резултатите от обучението и изпълнение на мисията на всяка образователна институция – да осигури максимално големи възможности за реализация на обучаваните, в това число и свободното им движение в рамките на образователния процес и след завършването му.

Литература

Laners, J. (2011). Enhancing Quality Through Internationalization, Higher Education Reform Project, Seminar, 6-7 October, Lisbon.

Jongbloed, B. W. A., Maassen, P. A. M., Neave, G. R., (2010) Edited by Costes, Achim Hopbach, Michele, Soynila, From the eye of the storm: higher education's changing institution, European Association for Quality Assurance in Higher Education Helsinki, Finland, 126.1 of the Maastricht Treaty and is known as the 'subsidiarity principle'.

OECD, (2011), Internationalization students increasingly select their study abroad on the quality of education offered" Indicators p. 323

Spinelli, G. (2011). Measuring the success of internationalisation the case for joint and double degrees, in Measuring success in the internationalisation of higher education, de Wit Hans, Editor, EAIE Occasional Paper 22, <http://www.eaie.org/publications>

Vossensteyn, H. (2011). The impact of ERASMUS on quality in European HE, Enhancing Quality Through Internationalisation, Seminar, discussion groups, 6-7 October 2011, Lisbon

National Agency for Higher Education, Högskoleverkets. (2005). The internationalisation of higher education in Sweden, Published by the Högskoleverkets, Reference, <http://www.hsv.se/reports/2005/>

Практическото
обучение –
отговорност
на висшите
училища и
работодателите

Гергана
Раковска
Фондация
на бизнеса
за образованието,
Национален
болонски
съветник

Болонският процес, започнал през 1998 г. със Съвместната декларация за постепенна хармонизация на европейската система за висше образование, е положил основите на Европейското пространство за висше образование. Студентските стажове се появяват като една от тези процедури, които се превръщат в ключов компонент в процеса от Болоня. С времето тези процеси за развиват и усъвършенстват, за да могат стажовете да се превръщат във все по-важен елемент в подготовката на студентите и усвояването на практически умения в периода на тяхното следване. В контекста на нарастването на безработицата сред младежите на възраст от 15 до 24 години, стажовете могат да изиграят ключова роля за увеличаване на достъпа на младите хора до пазара на труда. Те могат да бъдат инструмент за запълване на празнината между теоретичните знания необходимите за работното място умения и компетенции, като по този начин повишат шансовете на младите хора да бъдат активни на пазара на труда и да си намерят работа. България се намира в една незавидна ситуация по отношение на ключови индикатори, характеризиращи младежката безработица, а именно:

- **40%** от 15-годишните български ученици показват слаби резултати по четене и смятане (PISA, 2009);
- **1,2%** от българските граждани участват във форми на учене през целия живот (Eurostat, 2010);
- **27,2 %** е младежката безработица у нас (EU 27 – 22%);
- **21,8%** от българските младежи не учат и не работят (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2010).

Именно затова студентските и ученическите стажове са ключова част от обучението. Те са неразделна част от учебните програми на преобладаващата част от университетите в Европа. В повечето случаи, те дават възможности за професионално ориентиране на студентите, а когато са с по-голяма продължителност – и за придобиване и развитие на меки умения. Стажантските програми предоставят възможност на младите хора да приложат на практика знанията, придобити по време на тяхното обучение, в конкретни сфери на компетентност. Приемащата организация, от своя страна, може да извлече полза от ентузиазма на студентите, които имат възможност да представят нови гледни точки и актуални знания, които да подобрят оперативната ѝ работа. За съжаление налице са съществени различия сред страните от ЕС по отношение на основните участници в стажантските програми, ролята, която работодателите играят в предоставянето на професионални

умения, неравномерното разпределение на обучението в работна среда и в образователните институции, различните начини за финансиране и механизмите за осигуряване на качеството. Общите отличителни характеристики на стажовете в страните от ЕС и европейските институции са, както следва:

- общата образователна цел;
- практическият елемент на ученето;
- временният им характер.

Общите тенденции по отношение на студентските стажове, които се наблюдават в страните членки са свързани с:

- начина на подбор и документално оформяне;
- продължителността.

Краткосрочните стажове, които имат основно целта да ориентират професионално стажанта, са с продължителност между месец и месец и половина, докато дългосрочните стажове обикновено продължават между шест и девет месеца. Подборът на стажанти обикновено се осъществява от всяка организация, като се следват основните принципи за подбор в нея. Повечето стажове се провеждат под ръководството на ментор, по предварително подготвена програма за всеки стажант и се отчитат и оценяват с доклад за проведения стажи форми за обратна връзка. Съществуващите добри практики в отделни страни членки могат да се използват частично или изцяло от държави като България за модели за провеждането на стажове. Все по-често учебните програми на университетите във Великобритания позволяват редуване на обучение и стаж. Това се така наречените стажове тип "сандвич". Те са неразделна част от учебната програма, която предполага откъсване от учебния процес за обзримо голям период от периода на обучение, при който студентът, намирайки се в реална работна среда, има възможност да приложи наученото и след това да се върне обратно в университета, където да продължи обучението си по нов, по-осмислен начин. Прилага се в професионални области, където формата на обучение е по-свободна, като приложни науки, инженерни специалности, информационни технологии, дизайн, бизнес, медии и други. При този модел обучението се редува с периоди на стажуване, като времето, през което студентът работи, може да бъде с продължителност до една година. Повечето от успешно наложилите се програми в ЕС използват методика, при която след първите 2 години обучение студентите работят 12 месеца, след което се връщат, за

да преминат последната си година в университета. Правилата за оценка варират. В някои случаи се изисква свидетелство за задоволително справяне с работата (доклад на наблюдаващия). В други – студентът трябва да представи отчет за работата, извършвана на работното място, като този отчет може да бъде под формата на дисертация или разширено есе и служи за издаването на академични кредити.

Друг често използван модел за стажуване е създаване на административни и юридически клиники. Клиниките предоставят уникална възможност на студентите да практикуват още преди да са получили бакалавърска степен. Клиниката предоставя реални казуси на университета и те се разрешават от студентите под наблюдението на професионалисти. В юридическите клиники студентите редовно представляват клиенти в различни съдилища и през последните години успешно асистират на адвокатите на тъжителите пред апелативния съд. Клиниката предлага безплатни консултации на клиентите си, като цялата работата се върши от студентите под наблюдението на квалифицирани специалисти. Така студентите се сблъскват с реални проблеми, а не с измислени казуси, което предполага, че могат да развият и подобряват своите умения по специалността и да придобият практически умения.

Провеждането на централизирана програма за комбиниране на придобитите умения тип „Бърз поток“ е най-популярната програма сред централизираните програми за подбор на стажанти и популяризиране на стажовете в администрацията във Великобритания. След присъединяването към „Бърз поток“ стажантът бива прикрепен към определена администрация. Конкретен отдел е отговорен за организирането на практическото обучение и развитие и за подпомагането на стажанта. Студентите преминават през различни позиции в поне няколко от съществуващите в администрацията дейности и отдели. На практика „Бърз поток“ предлага разнообразен опит и идеята не е стажантите да се специализират в една област или да извършват само един вид работа, докато участват в схемата. Студенти от цялата страна се ангажират 6-9 седмици на пълно работно време за стаж в „Бърз поток“. Програмата осигурява реален опит за това как работят цели звена или дори структури в рамките на отделните области на политиката. Така се предоставя по-задълбочено разбиране и осмисляне на различните видове работа и функции в държавната администрация. Подборът се извършва от широка комисия с представителство на администрациите на централно и местно ниво.

Други популярни форми за провеждане на стажове са:

- Наемане на стажанти за конкретни проекти, срочни програми или изследвания.

- Специални стажантски програми за докторанти.
- Стажове с гъвкаво работно време.
- Споразумение с големи частни компании за обмен на стажанти и практики.
- Виртуалните (дистанционни) стажове.

За гарантиране на качествено провеждане на стажовете са създадени Консултативни комитети по стажовете в големите по численост администрации. Такъв е създаден и в Европейския парламент. Той има за задача да следи за стойността на съдържанието и начина на провеждане на стажовете, както и за създаването на организация по приема на стажантите. Комитетът получава и анализира отчетите на стажантите, както и оценъчните доклади на техните ръководители по стаж. Изводите от анализа се предоставят на генералния секретар и на генералния директор на Генерална дирекция „Персонал“. Комитетът включва по един представител на всяка генерална дирекция и самостоятелна административна единица, който се избира от генералния секретар сред длъжностните лица, отговарящи за стажовете във всяка една от тези структурни единици. Генералният секретар назначава председателя и секретаря на комитета, както и един наблюдател от Комитета по равнопоставеност на половете. Мандатът на членовете, председателя, секретаря и наблюдателя от комисията за равни възможности е едногодишен и подлежи на подновяване.

В публикувания по-рано през тази година документ Рамка на стажовете¹ се разглеждат разпоредбите на националните законодателства по отношение на 5 ключови правила, касаещи стажовете, а именно:

- Заплащането;
- Социалното осигуряване;
- Достъпа до обучение и качеството на обучението;
- Трудовия стаж на стажанта;
- Риска от заместване на редовния персонал;
- Достъпа до стажове.

Документът разглежда всеки един от тези елементи и препоръчва мерки за тяхното решаване. Задължителните учебни стажове по-често съдържат полезни образователни елементи, като по-този начин помагат на стажанта да си намери работа след стажа. Тези стажове се провеждат под контрола на наставник, който следи за напредъка на стажанта и го подпомага да извлече максимална полза

¹ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=333&langId=en&consultId=10&visib=0&furtherConsult=yes>

от стажа. За съжаление стажовете приключват твърде често без да бъде издадено удостоверение, в което да са посочени знанията, уменията и компетенциите, усвоени по време на стажа. Липсата на подобен документ е пречка за стажанта да докаже усвоените умения при следващо кандидатстване за стаж и/или работа.

Тенденцията за заместването на редовни работници със стажанти се увеличава, затова е важно продължителността на стажовете да бъде ясно определена. По принцип за подходяща се счита продължителност на стажа от три до шест месеца в зависимост от вида на стажа, като изключенията може да включват специални професии като адвокати, учители и лекари.

От най-сериозните проблеми е, че стажантите често са лишени от адекватна социална закрила в държавата, в която стажуват, и нямат нито договор или споразумение за стажа. Стажовете с добро качество не трябва непременно да бъдат платени, което не означава да не бъдат изплащани социални осигуровки и застраховки. Стажовете за завършили студенти е добре да бъдат платени - стажантът притежава необходимия статут за наемане на съответната стажантска позиция. Правата и задълженията на стажанта, на работодателя и на учебното заведение трябва да са прозрачни и ясни за всички страни. Актуална информация относно правни и други разпоредби, приложими на европейско и национално равнище, трябва да е лесно достъпна за всички страни, участващи в организацията и провеждането на стажове.

В заключение се предлагат следните препоръки и заключения:

- Създаване на общи стандарти за провеждане на стажове;
- Включване на социалните партньори в организацията и провеждането на стажове;
- Гарантиране на прозрачност при наемането на стажанти;
- Необходимо е дефиниране на понятието **стаж** на европейско ниво;
- Необходимо е стажовете да бъдат заплащани, особено на стажанти в неравностойно положение;
 - Стажовете да са част от учебните програми, а не провеждане след завършване;
 - Стажовете да бъдат балансирани по отношение на създаването на меки и професионални умения;
 - Студентите да бъдат ангажирани в инициативи, които да популяризират възможностите за учене през целия живот;
 - Увеличаване предлагането на стажове, особено в малки и средни предприятия.

Европейската комисия е заявила своето желание да представи рамка за провеждане на стажовете. Затова са инициирани публични консултации по темата, като желанието на ЕК е да представи предложение за тази рамка до края на 2012 г.

Европейски и глобални измерения на висшето образование

д-р Румяна
Маринова-
Христиди
Софийски
университет,
Национален
болонски
съветник

Едва ли е необходимо да убеждаваме някого в предимствата и полезността на интернационализацията на висшето образование. Безпрепятствената мобилност на знания, студенти, преподаватели и администрация; обединяването на ресурси; приемането на общи сравними критерии за качеството на образованието; нарастването на международните научни проекти и не на последно място – сближаването на академичния свят от различни страни и култури. Всичко това лежи в основата на стремежа към интернационализация на висшето образование.

Този процес може да се разглежда в два основни аспекта – интернационализация на висшето образование в страните от Европейския континент (Болонски процес) и интернационализация на образованието в световен мащаб.

Болонският процес несъмнено е една уникална инициатива, която представлява не само политическо изявление, запечатано в Болонската декларация от 1999 г., а истинско обвързване и отдаденост на една действителна програма. Той се базира на ясно дефинирана обща цел, краен срок за изпълнението ѝ и конкретни задачи. Крайната цел е създаване на общо европейско пространство на висшето образование, което да засили заетостта и мобилността на гражданите, както и да спомогне за същественото нарастване на конкурентоспособността на европейското висше образование в глобален план. Крайният срок бе 2010 г. Специфичните задачи, които трябва да бъдат изпълнени, са следните:

- Приемането на обща рамка на читаеми, разпознаваеми и сравними дипломи, чрез въвеждането на европейско приложение към дипломата (European Diploma Supplement).
- Въвеждането във всички Болонски страни на два основни цикъла на обучението - undergraduate (бакалавър) и postgraduate (магистър), като първата степен не може да бъде по-кратка от три години и трябва да бъде релевантна на пазара на труда.
- Възприемането на Европейската система за акумулиране и трансфер на кредити (ECTS) или на подобна и сравнима на нея система, която да покрива и ученето през целия живот.
- Европейски стандарт в осигуряването и контрола на качеството на образованието, чрез изграждането на сравними критерии и методи.
- Осигуряването на свободна мобилност на студенти, преподаватели, изследователи и администратори от системата на висшето образование, чрез отстраняване на съществуващите пречки и поставяне на акцента върху социалните измерения на целия процес.

Вече повече от десет години след началото на Болонския процес, могат да бъдат направени някои общи наблюдения и заключения, относно изпълнението на целите и задачите, залегнали в Болонската декларация от 1999 г.

Несъмнено вече е налице едно изградено общо европейско пространство на висшето образование. Висшето образование в страните от това пространство изглежда значително по-различно отпреди десет години, с изключение може би на социалните аспекти. Извършени са редица реформи, които засягат дипломите и учебните програми. Много други инструменти и политики са широко приложени – ECTS, методи и системи за осигуряване на качеството, програми за мобилност и др. Всичко това съществено е допринесло за превръщането на европейското висше образование в по-атрактивно за останалия свят.

Дискурсът на висшето образование също е променен: от почти изключително национален проблем, дотогава едва повлияван от международните фактори, висшето образование в Болонското пространство се е превърнало във въпрос, където националните политики непрекъснато се разглеждат в широка европейска рамка (тук изключение правят само няколко държави). В резултат от Болонския процес, висшето образование заема много по-важно място, както в националния, така и в общия европейски политически дневен ред. Това с право се отбелязва като огромно постижение в посока към интернационализацията на образованието в европейски мащаб. Повечето европейски страни членки на Болонския процес са променили своето законодателство в унисон с изискванията на процеса и са отделили допълнителни фондове за провеждането на Болонските политики. Същевременно се наблюдава разлика в скоростта, с която това се случва в отделните страни. Докато някои държави са постигнали съществен прогрес в почти всички аспекти на процеса, то други са още в началото. Това създава едно европейско пространство на висшето образование на различни скорости и ниво на отдаденост.

Открит остава и въпросът до каква степен са постигнати основните цели на Болоня, а именно наличието на съвместимост, сравнимост и привлекателност в европейското пространство за висше образование. Все още е рано да се даде категоричен отговор, защото степента на постигане на тези най-желани резултати на процеса може да се констатира само след много години на наблюдение и практически опит. Това изисква наблюдение и статистика в след-имплементационния период на процеса, особено що се отнася до ефекта върху пазара на труда. Като цяло

мониторингът, както на национално, така и на общоевропейско ниво се нуждае от по-добра база данни. Особено внимание трябва да се обърне на изграждането и прилагането на сравними и общоприети индикатори.

Относно специфичните задачи на Болонския процес, могат да бъдат направени следните констатации:

• **Мобилността.** Студентската мобилност в европейското пространство на висшето образование нараства бавно в периода от 1999 до 2007 г., но след 2007 г. това постепенно се променя. Докато до 2007 г. мобилността е предимно краткосрочна и учащите се движат в рамките на европейски, регионални или национални програми, то след 2007 г. мобилността става дългосрочна, за придобиване на диплома. Също така се наблюдава дисбаланс в посока Изток-Запад в мобилността вътре в Европа. Западна Европа е категорично предпочитана за мобилност пред държавите от Централна и Източна Европа. Мобилността от други части на света към европейското пространство на висшето образование е нараснала съществено – общо държавите от това пространство привличат около 30% от световните чуждестранни студенти. Въпреки това обаче за тези студенти общото европейско пространство все още няма особено значение. Те не го възприемат като едно цяло, а избират конкретна държава или университет. А и все още САЩ остават най-престижната дестинация, привличаща най-много учащи се.

По въпроса за студентската и преподавателската мобилност, в България се наблюдава стабилно положително развитие. Създаден е и активно работи Център за развитие на човешките ресурси, който се занимава с разпространение на информация относно програмите на Европейския съюз, както и за осъществяване на целите и приоритетите на европейското образование. Центърът управлява дейностите по Програмата „Учене през целия живот“, подготвя основни документи и съдейства при участието в различни европейски програми. При осъществяването на своята дейност той работи тясно и с групата на националните Болонски съветници. Главната задача е България да бъде превърната в предпочитана и желана ERASMUS дестинация.

• **Дипломи и учебен процес.** Всички страни от Болонския процес са възприели двустепенната или тристепенната система (бакалавър – магистър или бакала-

вър – магистър – доктор), която варира от 180 до 240 кредита (в ECTS) за първата степен и 60 - 120 кредита за втората степен. Комбинацията 180+120 кредита (или в години 3+2) се явява най-разпространеният модел в Европа. Всички държави използват ECTS или подобни и сравними с него системи или са в процес на въвеждането им. Някои (например Швеция) използват ECTS паралелно с националните си системи.

Когато България подписва Болонската декларация през 1999 г., тя вече има изградена тристепенна система. Първата степен е **бакалавър** и изисква четиригодишен срок на обучение. За придобиването на тази степен студентите трябва да имат най-малко 240 кредита, 10 от които трябва да са за успешно положен държавен изпит или защита на дипломна работа. Втората степен е **магистър** и е с минимум петгодишен период на обучение или една година след бакалавърската степен. Тези студенти, които вече са преминали бакалавърска степен по същата специалност, трябва да получат 60 кредита според учебния план, 15 от които трябва да са за успешно положен държавен изпит или защита на дипломна работа. Третата степен изисква минимум тригодишен курс на обучение след магистърската степен. Завършилите я получават научната и образователна степен доктор. Докторатът се присъжда на тези, които са положили успешно предвидените в учебния план изпити и са защитили докторска дисертация.

В България, с поправка в Закона за висшето образование, през 2004 г. въвеждането на ECTS става задължително за всички висши училища.

• **Осигуряване на качеството.** Европейски стандарти и указания за осигуряване на качеството са приети през 2005 г., а от 2008 г. оперира европейски регистър на агенциите по осигуряване на качеството. Всички държави с изключение на една, прилагат външна и вътрешна оценка на качеството, като в следващите няколко години предстои да се установи степента, до която различните системи за осигуряване на качеството, и най-вече различните институции, отговорят на Европейските стандарти и указания.

В България през 1996 г. е създадена Национална образователна и акредитационна агенция (НОАА) като национален орган по качеството на образованието. Нейните основни функции са да оценява и акредитира законно основаните висши училища и да оценява учебните програми във висшите училища. За тази цел НОАА

е разработила собствени критерии в съответствие с изискванията на Закона за висшето образование и Стандартите за осигуряване на качеството на образованието в европейското пространство на висшето образование. От 2008 г. агенцията е пълноправен член на Европейската асоциация за осигуряване на качеството на висшето образование (European Association for Quality Assurance in Higher Education).

• **Квалификационната рамка.** Обща европейска рамка на квалификациите за европейското пространство на висшето образование е приета през 2005 г. Срокът за сертифицирането на националните квалификационни рамки бе до 2012 г. След първите Ирландия, Малта и Великобритания, вече повечето от Болонските държави са изработили своите национални квалификационни рамки или са в процес на ратифицирането им. От февруари 2012 г. България също може да се поздравя с приемането на национална квалификационна рамка, напълно съответстваща на общата европейска квалификационна рамка.

• **Признаване на дипломите.** Всички Болонски държави, с изключение на две, са подписали или ратифицирали Лисабонската конвенция; пет са я подписали и ратифицирали, но техните законодателства не са приведени в унисон с нея; 39 страни са я подписали и ратифицирали и техните законодателства отговарят на разпоредбите на конвенцията. Европейското приложение към дипломата се издава автоматично и безплатно в повечето институции на висшето образование в 30 от 46 държави. Определено се чувства необходимост да се работи по-активно в посока разясняването и популяризирането на значението на Европейското приложение към дипломата сред учащите се и сред работодателите.

България е подписала и ратифицирала Лисабонската конвенция за признаване на квалификациите. Процедурите за признаване на чуждестранни дипломи се извършват от Министерството на образованието, младежта и науката, като напоследък се обсъжда тези права да бъдат делегирани на самите висши училища. Това е един тежък и трудоемък процес, в който особено важна роля и значение има Националният информационен център за академично признаване и мобилност. Там работят специалисти, които в сътрудничество с институциите на държави от целия свят, могат да установят автентичността на чуждестранни дипломи.

В България, на студентите, дипломирали се след 01. 01. 2005 г., Европейското приложение към дипломата се издава автоматично, а на тези, завършили преди

тази дата, се издава при поискване. Европейското приложение към дипломата се издава на завършилите бакалавърска или магистърска степен, безплатно и във формата, използван от Европейския съюз /Съвета на Европа/ ЮНЕСКО.

• **Социални измерения на Болонския процес.** Това е може би най-слабо развитият аспект на процеса. 39 системи на висшето образование докладват за ниска представителност на определени групи в техните студентски органи. Най-често това са социално по-слабите групи. Също така учащите се от женски пол са по-слабо представени в точните и техническите науки в почти всички държави, както и във втората и третата степен на обучението. Много малко от социалните аспекти на Болонския процес са застъпени като приоритет в отделните държави. Но дори и в малкото такива, в които се наблюдава добро представителство на всички социални групи, виждаме, че това изисква дългосрочни и постоянни усилия и отделянето на значителен финансов ресурс.

Въпреки смесицата от постижения и недостатъци, през годините много експерти, академици, преподаватели и студенти потвърждават, че Болонските реформи са стъпка в правилната посока. Също така обаче, те подчертават, че структурните реформи сами по себе си не са достатъчни, за да превърнат Стария континент в световен лидер в областта на висшето образование. Истинският успех и качество в преподаването и изследванията зависят най-вече от наличието и отдадеността на високо квалифицирани преподаватели и изследователи. Способността на Европа да привлича и запазва тези хора и техните постижения зависи от това дали тя е в състояние да им осигури ресурсите и работните условия, от които те се нуждаят.

Партньори в областта на висшето образование от различни региони на света потвърждават, че европейските реформи са позитивно приети извън континента, но в различна степен от различните академични групи. Докато лидерите и мениджърите на висшето образование са най-добре информирани, то отделните университети или факултети имат много слабо познание или разбиране за същността и целите на този процес. Фактът, че извън Европа се говори за Болонския процес, е положителен, но съвсем не означава, че не-европейските наблюдатели имат детайлни познания за целите и отделните елементи на реформаторския процес. Съществува ясна нужда от разпространение на информацията относно Болонския процес към определени целеви групи извън Европа. Това значително

би засилило интереса към добрите практики в европейското пространство на висшето образование и би улеснило обмена на идеи, преподаватели, студенти и администрация между Европа и останалата част от света. Тъй като Болонският процес трябва да бъде инструмент за циркулацията на знания, мозъци и добри практики, а не за концентрация на академичен knowhow в определени институции, системи или региони.

Използвани източници:

Bulgaria. National Report, 2009, www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National-reports-2009/National_Report_Bulgaria_2009.pdf

Bulgaria. National Report, 2007, www.aic.lv/ace/ace_disc/2005_2007/Nat_reps/BulgariaNatRep.pdf

The Bologna Ministerial Anniversary Conference, Budapest/Vienna, 11-12 March 2010. "Budapest-Vienna Declaration of the European Higher Education Area", 12 March 2010, www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf, accessed 20/07/2010

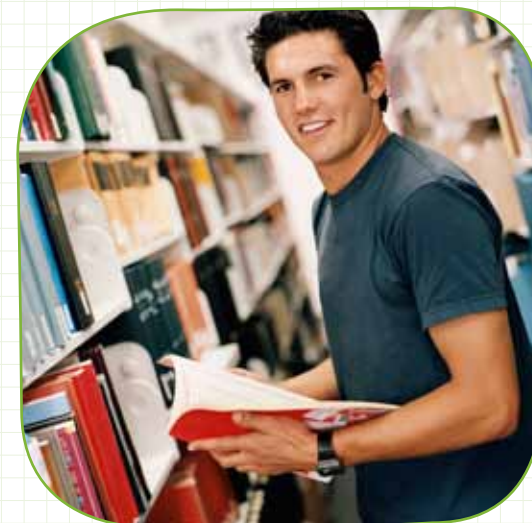
The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade", Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009, www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/Leuven_Louvain-la-Bologna_Process", EurActiv, 25 April 2006, updated 27 June 2008, www.euractiv.com/en/print/education/bologna-process/article-117448Neuve_Communique_April_2009.pdf

The European Higher Education Area – Achieving the Goals", Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005. www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/050520_Bergen_Communique1.pdf

Европейската политика за висше образование: накъде след Букурещ 2012

д-р. Мими
Корнажева
*Русенски
университет,
Национален
болонски
съветник*

Реформирането на висшето образование в Европа, известно като Болонски процес и започнало през 1999 г., вече премина през редица етапи. В настоящата статия ще направим преглед на поставяните през годините досега цели, ще открием проблемни места на системата, ще се спрем на очертаните с комюникето от Букурещ, април 2012, приоритети и ще изразим становище относно актуално за България предизвикателство.

Първите опити за консенсус относно реформи във висшето образование очертават следните най-значимите посоки за действие в отделните европейските държави:

- Обучение по **сравними и четими¹ образователни програми**;
- Обучение в **образователни цикли** – бакалавър, магистър, доктор;
- Въвеждане на **образователни кредити**;
- Насърчаване на **мобилност**;
- Насърчаване на европейското сътрудничество за осигуряване на **качество**;
- Насърчаване на **европейско измерение** във висшето образование.

През 2001 г. с комюникето от Прага се добавят три цели:

- Учене през целия живот;
- Фокус върху **отношението образователни институции – студенти**;
- **Атрактивност** на европейското образователно пространство.

Последвалото през 2003 г. комюнике от Берлин се свързва с новата цел:

- Европейското образователно пространство и европейското изследователско пространство да се развият като двата стълба, изграждащи **общество, базирано на знание**.

Двете следващи комюникета – от Лондон 2007 г. и от Льовен 2009, насочват националните образователни политики към:

- **социално измерение** и осигуряване на широк достъп до висше образование;
- **пригодността за заетост** чрез постоянната връзка на образователните институции с потенциални работодатели и чрез инициативи за реформиране на учебните планове и програми за провеждане на обучение, центрирано около студентите и придобиваните от тях компетенции (ключови стават понятията *student centered learning, learning outcomes*)

¹ Понятието четими, на англ. език – readable, се разбира в смисъл на осигуряване на структурирана информация за програмите, която ги прави прозрачни за всички заинтересувани страни – преподаватели, студенти, работодатели, рейтингови агенции, оценяващи агенции, медиите, финансиращи институции.

- университетът като три-полюсна структура, включваща не само **образование и изследвания, но и иновации**.

Представените дотук цели на европейската политика за висше образование очертават динамиката на реформата и нейната многообхватност. В този смисъл възниква въпросът дали отделните европейски държави успяват да се справят и кои са най-значимите предизвикателства. За да отговорим на този въпрос, ще се спрем на публикувания през 2012 г. доклад за постиженията на Болонския процес² и ще обобщим посочените в него проблемни области.

На първо място, въз основа на данни за **контекста** на европейското образователно пространство – брой студенти, университети, публични финанси за висше образование е направен изводът, че **реформата във висшето образование в Европа се осъществява в много разнообразни контексти**, като преобладават неблагоприятните в сравнение с благоприятните.

На второ място е направена оценка за състоянието на **инструментите на Болонския процес и на признаването на квалификации**. Констатира се, че **образователните цикли не се прилагат навсякъде**. Първият цикъл се характеризира с **хетерогенност**, вторият е **по-хомогенен** – повечето програми са със 120 кредита. Преходът от цикъл в цикъл все още е свързан с много пречки. В някои страни големият брой студенти, продължаващи във втори цикъл, може да се разглежда като индикатор, че първият не е осигурил компетенции за достъп до пазара на труда. В някои страни **не се насърчават съвместните програми**. Рядко се издават съвместни дипломи. Що се отнася до прилагане на инструментите на Болонския процес – национални квалификационни рамки, европейска кредитна трансферна система и дипломно приложение, то проблемите произтичат от **неразбиране на подхода „результати от ученето“ (learning outcomes)**, преподавателите не са подготвени да обучават по този начин. Анализът относно прилагането на Лисабонската конвенция за признаване (LRC - Lisbon Recognition Convention) сочи, че въпреки ратификацията на конвенцията от повечето страни, тя все още не е ефективна. Процесът може да се катализира, като **признаването на квалификации или на образователни периоди от чужбина се включи в акредитационната процедура на университетите**.

² Вж. публикувания в интернет доклад The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report. Eurydice, Brussels, 2012, 220 pp

На трето място е разгледана системата за **оценка на качеството** – външна и вътрешна. Изводите сочат, че въпреки наличието на Стандарти и насоки за европейското образователно пространство, системите остават много различни. Повечето системи за оценка на качеството на висшето образование включват едновременно програмна и институционална акредитация, което усложнява процеса и претоварва човешките ресурси. За по-гъвкав се смята подход, при който се прилага само институционална акредитация. Необходимо е **да се разшири участието на извънуниверситетски заинтересувани страни в процесите по акредитация**. Друг важен извод е, че въпреки наличието на европейски регистър на оценяващите институции, много страни се въздържат да допускат чуждестранни оценители.

На четвърто място е проучено състоянието на **социалното измерение**. Целта за осигуряване на равни възможности за достъп до висше образование не е постигната. Отбелязва се фактът, че образователният статус на родителите все още влияе върху избора за висше образование на децата им, мигрантите са с ограничени шансове за висше образование. Като цяло обаче **политиките в повечето европейски страни подпомагат достъпа до образование на по-слабо представените групи**. Използват се инструменти като финансова подкрепа, специфични начини за прием, консултантски услуги. Занапред ще бъде важно да се вземат предвид и фактори като причини за ранно напускане на образователната система и резултатите от средното образование. Друга важна тема е свързана с услугите за студенти. За съжаление те все още не отчитат многообразието от потребности на студентите. На следващо място е темата за финансиране на образованието и отговора на въпроса доколко финансиращите системи отчитат социалното измерение и целта за осигуряване на по-широк достъп до висше образование. Резултатите показват, че **разнообразието от такси за обучение и за стипендии е най-изненадващата характеристика на висшето образование в Европа**. Има случаи, при които студентите въобще не плащат и получават стипендии, както и точно обратното – всички плащат и много малко получават някаква финансова подкрепа. Като цяло обаче може да се твърди, че повечето страни започват да обръщат внимание на по-слабо представените социални групи и търсят решения за тяхното включване в системата на висшето образование.

По-нататък е разгледана темата **пригодност за заетост**. Предизвикателство продължава да бъде броят на завършващите висше образование и подобряването

на пригодността за пазара на труда. **Трудността се състои в липсата на инструменти за измерване на пригодността за заетост**. По тази тема обаче заслужава да се отбележи, че данните за придобиващите висше образование бележат ръст. Съвсем малко страни са предприели мерки да се намали броят отпадащите. Тези мерки включват инструменти за мотивиране на институциите и студентите, както и за мониторинг на ефекта от тяхното прилагане. Все още не може да се даде оценка дали ситуацията се подобрява или влошава. Обикновено са налични данни за това дали пазарът се нуждае от специалисти с висше спрямо такива със средно образование. Статистическата информация сочи, че висшистите са с по-добри шансове на пазара на труда – по-бързо намират работа и срещу по-високо възнаграждение. Същевременно обаче се отбелязва и актуалният феномен – **наскоро завършили те имат големи затруднения с достъпа си до пазара на труда**. В половината страни безработицата сред завършилите е повече от 10% , това е три пъти повече от завършилите преди три или повече години. Още нещо, около 20% могат да се разглеждат като свръхквалифицирани за работата, на която са наети.

На шесто място се коментира **ученето през целия живот**. Констатира се, че в съвсем малко страни нормативните документи дефинират понятието за учене през целия живот. Ако има дефиниции, те са твърде широки и не се разбира за какви дейности става дума. В някои страни се подразбират твърде много дейности, в други – твърде малко. Трябва да се подчертае обаче, че много образователни институции включват в мисиите си обучение през целия живот. Същевременно те се сблъскват с проблема за финансиране на такова обучение. Около 2/3 от страните са възприели студентски статус, различен от този на редовния студент. Но за този статус повечето студенти си плащат сами. Съществен проблем е признаването на предшестващо обучение. Тук страните се делят на два полюса – или признават предшестващото обучение изцяло, или изобщо не го признават. Важно е да се отбележи, че индикатор за успешното внедряване на обучение през целия живот е включването на студенти с възраст около и над средната. Възприемането на култура за обучение през целия живот обаче е процес, чиято интензивност варира от страна в страна.

В заключение е оценено състоянието на **мобилността**. Данните потвърждават поток от изток на запад в европейски и в глобален контекст. Няма страна с балансирана мобилност. Има **страни, изпращащи студенти, и страни, приемащи студенти**. Липсват стратегии и мерки за промяна на ситуацията. Що се отнася до

преподавателската мобилност, съвсем малко държави си поставят количествени цели. Картината е неясна, но все пак може да се твърди, че на преподавателската мобилност не се придава необходимата значимост както от изпращащите, така и от приемащите университети.

Както става ясно от обобщеното представяне на постигнатите резултати по наелезязаните цели на Болонския процес, необходими са усилия от страна на всички европейски държави за преодоляване на редица проблемни зони в образователните системи. На форума в Букурещ с участието на образователните министри на европейските страни през април 2012 бяха приети общи констатации и приоритети за периода до 2015 г., публикувани в поредното комюнике. Да разгледаме най-значимите послания на този форум:

Комюникето започва с признанието, че икономическата и финансова криза се отразява негативно върху финансирането на висшето образование и върху очакванията за заетост на младите хора. Същевременно обаче е подчертан консенсусът относно приоритизиране на сектора висше образование и подкрепяне на неговото реформиране като един от подходите за преодоляване на кризата.

По-нататък са обосновани три основни цели:

Качествено висше образование за всички;

Все по-добра пригодност за заетост;

Мобилност за по-добро усвояване на знания и умения.

За постигане на първата цел, **качествено висше образование за всички**, се предвиждат следните мерки: на национално ниво да се насърчава широк достъп до качествено висше образование като предпоставка за напредък в социално-икономическото развитие на европейските общества; да бъдат подпомагани слабо представени социални групи с услуги, консултиране и гъвкави форми на прием и обучение; да се насърчава прилагане на подхода *student centered learning*, което предполага иновативна образователна среда и методи за преподаване и усвояване на знания и умения; да се насърчава включването на все повече извънуниверситетски участници в процесите по оценка на качеството; да се придава все по-голямо значение на външната оценка на качеството и да се привличат чуждестранни оценители; да се признават решенията относно качеството на съвместни и двойно програми на регистрирани в Европейския регистър акредитационни агенции; да се поддържа

общоевропейски диалог на тема финансирането и управлението на висшето образование.

Относно втората цел, **пригодност за заетост с оглед на потребностите в Европа**, комюникето от Букурещ предвижда: да се осигури развитието на широкоприложими умения, умения за работа в мултидисциплинарни екипи и креативни умения; да се насърчава широко партньорство с извънуниверситетски среди с цел развитие у младите хора на стремеж към повече иновативност, предприемачески дух и изследователски потенциал; да се подпомага многообразието от докторски програми и да се внедряват практики като мобилност, оценка на качеството, пригодност за заетост за докторантите; в акредитационните процедури да навлезе оценяване относно внедряването на обучение, базирано на развиване на компетенции (learning outcomes); да се ползва опитът на страни, приели национални квалификационни рамки, за да се финализира процесът при изоставящите страни; при признаване на професионалните квалификации да се вземат предвид Европейската кредитна трансферна система, Европейската квалификационна рамка и описанието на постигнатите резултати (learning outcomes).

Третата цел, **мобилност за по-добро усвояване на знания**, ще се постигне чрез мерки като: насърчаване преносимостта на грантове и студентски кредити; академичното и професионалното признаване (вкл. на неформално образование); **автоматично признаване** на сравними образователни периоди и степени като дългосрочно усилие за Европейското образователно пространство; ревизиране на национално законодателство, което не е хармонизирано с Лисабонската конвенция за признаване; по-широко прилагане на издадения в Холандия през 2012 г. Наръчник за признаване; търсене на възможности за балансиране на мобилността; окуражаване на разкриването на все повече съвместни програми и преодоляване на национални пречки; сътрудничество с други региони за развитието на Европейското образователно пространство.

Освен по трите цели, Комюникето от Букурещ насочва вниманието към вземането на решения, свързани с политиката за висше образование. Легитимността на тези решения ще бъде по-голяма, ако са подкрепени от **прозрачност и наличие на данни при вземане на политически решения**. В този контекст се препоръчва да продължи събирането на данни по общи индикатори като: социално

измерение, пригодност за заетост; учене през целия живот; интернационализация; преносимост на грантове и банкови кредити; мобилност. Предвижда се създаване на система от доброволно взаимно оценяване в страни, които желаят това. Като все по-значима се оценява потребността висшето образование да става все по-разбираемо за обществеността.

С оглед на казаното дотук и въз основа на близо тридесетгодишен опит в българското висше образование бих коментирала основното предизвикателство пред висшето образование днес като необходимост от иновации при развиване на компетенции у студентите, обучаващи се в различни образователни цикли. **Фокусирането на българските университети върху резултатите от ученето** (learning outcomes) ще позволи на системата да се придвижва към трите цели – качествено висше образование за всички, пригодност за заетост, мобилност за по-добро усвояване на знания. За да постигнат резултати в тази посока, българските университети могат да разчитат на един изключително продуктивен европейски проект, известен с наименованието TUNING Educational structures in Europe³. Участниците в проекта могат да предоставят консултантска и друга помощ, за да се катализират процеси на промяна, които съответстват на интересите на многобройните заинтересувани страни – преподаватели и студенти, бизнеса, гражданското общество, медийната среда. Завършващи бакалаври и магистри с компетенции, които съвпадат в по-голяма степен на очакванията на извънуниверситетската среда и пазара на труда, са най-доброто доказателство за успешно реформирана образователна система.

Мобилност за по-добро
качество на обучението.
Стратегия за мобилност 2020 г.
за Европейското пространство
за висше образование (ЕПВО)

³ Вж. публикувания в интернет доклад The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report. Eurydice, Brussels, 2012, 220 pp

Да оползотворим потенциала си: Консолидиране на Европейското пространство за висше образование (ЕПВО)

Комюнике от Букурещ

ОКОНЧАТЕЛНА ВЕРСИЯ

Ние, Министрите, отговарящи за висшето образование в 47-те страни от Европейското пространство за висше образование (ЕПВО), проведехме среща в Букурещ, на 26 и 27 април 2012 г., за да направим оценка на постиженията в рамките на Болонския процес и да се споразумеем относно бъдещите приоритети на ЕПВО.

Инвестиране във висшето образование за бъдещето

Европа преживява икономическа и финансова криза с вредни социални последици. В областта на висшето образование, кризата се отразява на наличието на адекватно финансиране и прави по-несигурни перспективите за работа за завършващите висшисти.

Висшето образование е важна част от решението на сегашните ни трудности. Силните и предвидими системи за висше образование полагат фундамента за процъфтяващи общества на знанието. Висшето образование трябва да бъде в центъра на нашите усилия за преодоляване на кризата – именно сега повече от всякога.

С оглед на това ние се ангажираме да осигурим възможно най-високо ниво на обществено финансиране за висшето образование и да използваме други подходящи източници като инвестиция в нашето бъдеще. Ние ще подкрепяме нашите институции в образоването на творческо, иновативно, критично мислещи и отговорно действащи висшисти, необходими за икономическия растеж и устойчивото развитие на нашите демокрации. Ние сме поели ангажимента да работим заедно по този начин, за да намалим безработицата сред младите хора.

ЕПВО вчера, днес и утре

Реформите от Болонския процес са променили лицето на висшето образо-

вание в Европа, благодарение на ангажираността и отдадеността на институциите, академичния персонал и студентите в сферата на висшето образование.

Към днешния ден структурите на висшите учебни заведения в Европа предлагат по-добра съвместимост и по-лесна база за сравнение. Системите за осигуряване на качеството допринасят за изграждане на доверие, квалификациите за висше образование се признават по-лесно зад граница и участието във висшето образование е по-широко. Днешните студенти се възползват от по-голямото разнообразие от възможности за образование и се радват на все по-голяма мобилност. Визията за едно интегрирано Европейско пространство за висше образование е напълно постижима.

При все това, както е видно от доклада за изпълнението на реформите от Болонския процес, трябва да положим допълнителни усилия за консолидиране и надграждане на напредъка. Ще се стремим към по-голяма съгласуваност между нашите политики, особено за завършване на прехода към трицикълната система, прилагането на Европейската система за трансфер и натрупване на кредити ECTS, издаването на Европейски дипломни приложения, по-доброто осигуряване на качеството и изпълнението на квалификационни рамки, включително определянето и оценяването на резултатите от обучението.

Ние си поставяме следните цели:

- да осигурим качествено висше образование за всички;
- да подобрим пригодността за заетост на завършващите висшисти;
- да засилим мобилността като средство за по-добро качество на обучението.

Нашите действия за постигането на тези цели ще бъдат подкрепени от постоянни усилия за привеждане на националните практики в съответствие с целите и политиките на ЕПВО, като в същото време се обръща допълнително внимание на тези политики, които изискват допълнителна работа. За периода 2012-2015г. ще съсредоточим усилията си по-специално върху оказване на цялостна подкрепа на нашите висши учебни заведения и заинтересованите страни в техните усилия за постигане на значими промени и за по-нататъшното цялостно изпълнение на всички линии на действие съгласно Болонския процес.

Осигуряване на качествено висше образование за всички

Разширяването на достъпа до висше образование е предпоставка за обществен прогрес и икономическо развитие. Ние сме съгласни да се приемат национални мерки за разширяване на всеобщия достъп до качествено висше образование. Ще работим за повишаване на броя на успешно завършили висшисти и ще осигурим навременно развитие в областта на висшето образование във всички страни, участващи в ЕПВО.

Множеството от студенти, които влизат и се дипломират в институциите за висше образование, трябва да отразява разнообразието от народи в Европа. Ние ще положим още по-големи усилия за слабо представените групи, за да засилим социалното измерение на висшето образование, да намалим неравенствата и да предоставим адекватни услуги в подкрепа на студентите – консултиране и ориентация, гъвкави пътеки на обучение и алтернативни маршрути за достъп, включително и признаване на предишно обучение. Ние насърчаваме използването на партньорско обучение във връзка със **социалното измерение** и сме си поставили за цел да следим напредъка в тази област.

Повтаряме нашия ангажимент за насърчаване **на обучение, изцяло ориентирано към студентите**, в сферата на висшето образование, което се характеризира с иновативни методи на преподаване, предвиждащи привличането на студентите като активни участници в собственото им обучение. Заедно с институциите, студентите и академичния персонал, ние ще създадем улеснения за създаването на подкрепяща и вдъхновяваща среда за работа и учене.

Висшето образование трябва да бъде отворен процес, в който студентите развиват интелектуална независимост и личностна самоувереност успоредно с дисциплинарни знания и умения. Чрез стремежа към академично обучение и научни изследвания, студентите трябва да придобиват увереност и способности за преценка на ситуацията и да основават действията си на критическо мислене.

Осигуряването на качеството е от съществено значение за изграждането на доверие и за засилване на привлекателността на възможностите, предлагани от ЕПВО, включително и в предоставяне на трансгранично образование. Ние се ангажираме да поддържаме както обществената отговорност за осигуряване на качеството, така и активно да привличаме широк кръг от заинтересовани страни към този процес. Ние признаваме доклада, изработен съвместно от Европейската асоциация за осигуряване на качеството във висшето образование (ENQA), Евро-

пейските студентски съюзи (ESU), Европейската асоциация на университетите (EUA) и Европейската асоциация на висшите училища (EURASHE) (т.нар. Група Е4) за изпълнението и прилагането на "Европейските стандарти и насоки за осигуряване на качеството" (ECH)¹. Ние се ангажираме да преразгледаме ECH, за да подобрим тяхната яснота, приложимост и полезност, включително и обхвата им. Този процес на преразглеждане ще се основава на първоначално предложение, което ще бъде изготвено от Групата Е-4 в сътрудничество с организацията Education International, BUSINESSEUROPE и Европейския регистър за удостоверение на качеството (ЕРУК), и ще бъде предоставено на Болонската последваща група (Работната група).

Приветстваме външната оценка на ЕРУК и насърчаваме агенциите за осигуряване на качеството да кандидатстват за регистрация. Ние ще дадем възможност на агенциите, вписани в ЕРУК, да изпълняват дейността си в рамките на ЕПВО и в съответствие с националните изисквания. По-специално, ние ще се стремим да признаваме решения за осигуряване на качеството, взети от агенции, вписани в ЕРУК, по съвместни програми и програми за паралелно изучаване на две специалности.

Потвърждаваме ангажимента си за поддържане на обществената отговорност за висшето образование и признаваме необходимостта от започване на диалог за **финансиране и управление** на висшето образование. Ние осъзнаваме важността на по-нататъшното разработване на подходящи инструменти за финансиране, за да преследваме нашите общи цели. Освен това подчертаваме значението на разработването на по-ефективно управление и управленски структури в сферата на висшето образование. Ангажираме се да подкрепяме участието на студентите и академичния персонал в управленските структури на всички нива и потвърждаваме своя ангажимент за автономни и отговорни институции на висшето образование, които изповядват академична свобода.

Повишаване на пригодността за заетост с цел обслужване на нуждите на Европа

Завършилите днес висшисти трябва да съчетават многофункционални, мултидисциплинарни и иновационни умения и компетенции със съвременни и специфични знания, чрез които да са в състояние да допринесат за посрещане на по-широките потребности на обществото и пазара на труда. Ние се стремим да подобрим **пригодността за заетост**, както и личностното и професионалното

¹ Европейска асоциация за осигуряване на качеството (2011 г.): "Картографиране на изпълнението и прилагането на Европейските стандарти и насоки за осигуряване на качеството (ESG)";

развитие на завършващите висшисти през цялата им кариера. Ще постигнем това чрез подобряване на сътрудничеството между работодатели, студенти и висши учебни заведения, особено в разработването на учебни програми, които спомагат за увеличаване на иновациите, предприемачеството и изследователския потенциал на завършилите висше образование. Ученето през целия живот е един от важните фактори за посрещане на нуждите на променящия се пазар на труда и висшите учебни заведения играят водеща роля в трансфера на знания и укрепването на регионалното развитие, включително чрез непрекъснато развитие на компетенциите и засилване на съюзите, основани на знания.

Нашите общества имат нужда институциите за висше образование да допринасят по иновативен начин за устойчивото развитие и в този смисъл висшето образование трябва да осигури по-силна връзка между **научните изследвания**, преподаването и обучението на всички нива. Учебните програми трябва да отразяват променящите се приоритети на научните изследвания и нововъзникващите дисциплини, а научните изследвания трябва да подкрепят преподаването и ученето. В този смисъл, ние ще положим усилия за запазване на разнообразието от докторски програми. Като се имат предвид "Препоръките от Залцбург II"² и Принципите за иновации в областта на обучението на докторанти³, ние ще проучим начините за насърчаване на качеството, прозрачността, пригодността за заетост и мобилността в третия цикъл, тъй като образованието и обучението на докторантите играе специална роля в изграждането на мост между ЕПВО и Европейското изследователско пространство (ERA). Освен обучението на докторанти, висококачествените програми от втория цикъл също са необходима предпоставка за успешното свързване на преподаването, ученето и научните изследвания. Като поддържаме голямо разнообразие и паралелно с това увеличаваме разбираемостта, бихме могли да проучим по-задълбочено и въпроса за евентуални общи принципи за магистърски програми в ЕПВО, като се вземат предвид резултатите от предишна работа⁴.

За да се консолидира ЕПВО, трябва да се постигне значимо приложение на **резултатите от обучението**. Разработването, разбирането и практическото използване на резултатите от обучението са от решаващо значение за успеха на системата ECTS, Европейското дипломно приложение, признаването и квалификационните рамки, както и осигуряването на качеството – и всички те са взаимно зависими. Ние призоваваме институциите да осигурят допълнително обвързване

на кредитите за обучение с резултатите от обучението и натовареността на студентите, както и да включат постигането на резултати от обучението в процедурите за оценяване. Ще работим активно, за да гарантираме, че Ръководството за системата ECTS⁵ напълно отразява състоянието на текущата работа по резултатите от обучението и признаването на предишно обучение.

Приветстваме напредъка в разработването на **квалификационни рамки**, те подобряват прозрачността и ще дадат на системите за висше образование възможност да бъдат по-отворени и по-гъвкави. Признаваме, че реализирането на пълните ползи от квалификационните рамки на практика може да се окаже по-голямо предизвикателство, отколкото изграждането на самите структури. Разработването на квалификационни рамки трябва да продължи, докато те станат ежедневна реалност за студенти, служители и работодатели. В същото време, някои страни са изправени пред предизвикателства при финализирането на националните рамки и самостоятелното сертифициране на тяхната съвместимост с квалификационната рамка на ЕПВО (QF-EHEA) преди края на 2012 г. Тези държави трябва да удвоят усилията си и да се възползват от подкрепата и опита на другите, за да постигнат тази цел.

Общото разбиране на нивата на нашите квалификационни рамки е от съществено значение за признаването на квалификациите както с академична, така и с професионална цел. Квалификациите при напускане на училище, даващи достъп до висшите учебни заведения, ще се считат за ниво 4 по Европейската квалификационна рамка (ЕКР), или еквивалентни нива за страните, които не са обвързани с ЕКР, там, където те са включени в националните квалификационни рамки. Освен това се ангажираме да осигурим съответствие на квалификациите от първия, втория и третия цикъл съответно с нива 6, 7 и 8 по ЕКР, или еквивалентни нива за страните, които не са обвързани с ЕКР. Ние ще проучим възможните начини, чрез които квалификационната рамка на Европейското пространство за висше образование (КР-ЕПВО) може да проследява квалификациите от късия цикъл (ниво 5 по ЕКР) и ще насърчаваме страните да използват КР-ЕПВО за съотнасяне на тези квалификации, ако има такива, в национален план. Настояваме Съветът на Европа и Европейската комисия да продължат да координират своите усилия, за да подобрят практическата работа на съответните квалификационни рамки.

Приветстваме ясното пазоване на системата ECTS, на Европейската квалификационна рамка, както и на резултатите от обучението в предложението на Ев-

² Европейска асоциация на университетите (2010): "Препоръки от Залцбург II";

³ Европейска комисия (2011): "Доклад за картографиране на обучението на докторанти в Европа – Към общ подход";

⁴ Европейска асоциация на университетите (2009): "Проучване на магистърските степени в Европа";

⁵ Европейска комисия (2009): "Ръководство за Европейската система за трансфер и натрупване на кредити ECTS";

ропейската комисия за преразглеждане на Директивата на ЕС относно признаването на **професионалните квалификации**. Освен това подчертаваме значението на съобразяването с тези елементи при вземането на решения по признаване на квалификациите.

Укрепване на мобилността за по-добро качество на обучението

Мобилността с учебна цел има ключово значение, за да се гарантира качеството на висшето образование, да се повиши пригодността за заетост на студентите и да се разшири обхватът на трансграничното сътрудничество в рамките на ЕПВО и извън него. Ние приемаме стратегията "Мобилност за по-добро качество на обучението"⁶ като допълващ документ, включително предвидената цел за мобилност, като неразделна част от нашите усилия да съдействаме за въвеждането на интернационализация в цялата сфера на висшето образование.

Осигуряването на достатъчна финансова подкрепа за студентите е от съществено значение за гарантирането на равен достъп и възможности за мобилност. Ние потвърждаваме ангажимента си за пълна **преносимост** на национални безвъзмездни помощи и заеми в рамките на ЕПВО и призоваваме Европейския съюз да подкрепи това начинание чрез своите политики.

Справедливото академично и професионално **признаване** на квалификациите, включително признаване на неформално и индивидуално обучение, стои в основата на ЕПВО. Това благоприятства директно академичната мобилност на студентите, подобрява шансовете на завършващите висшисти за професионална мобилност и представлява един точен измерител на степента на сближаване и на постигнатото доверие. Ние сме твърдо решени да премахнем всякакви съществуващи пречки, които възпрепятстват ефективното и правилно признаване на квалификациите и изразяваме готовност да работим заедно за автоматичното признаване на сравними академични степени, въз основа на инструментите в рамките на Болонския процес, като дългосрочна цел на ЕПВО. В тази връзка, ние се ангажираме да направим преглед на националните законодателства на нашите страни, за да осигурим съответствие с Лисабонската конвенция за признаване на квалификациите във висшето образование⁷. Приветстваме Наръчника за Евро-

⁶ Конференция на министрите в Букурещ (2012 г.): "Мобилност за по-добро качество на обучението. Стратегия за мобилност 2020 г. на Европейското пространство за висше образование (ЕПВО)";

⁷ Съвета на Европа / ЮНЕСКО (1997 г.): "Лисабонска конвенция за признаване на квалификациите във висшето образование в Европейския регион";

пейското пространство за признаване на квалификациите (EAR)⁸ и препоръчваме използването му като набор от полезни насоки за признаването на чуждестранни квалификации и като сборник с добри практики, и насърчаваме висшите образователни институции и агенциите за осигуряване на качеството да извършват оценка на институционалните процедури за признаване на квалификациите в рамките на вътрешното и външното осигуряване на качеството.

Стремим се към отворени системи на висше образование и по-добре **балансирана мобилност** в рамките на ЕПВО. Ако поне една страна прецени като неустойчиви съществуващите дисбаланси в мобилността между страните от ЕПВО, ние насърчаваме участващите страни да търсят съвместно решение, в съответствие със Стратегията за мобилност на ЕПВО.

Насърчаваме институциите за висше образование да продължават да разработват съвместни програми и академични степени като част от един по-широк подход на ЕПВО. Ще направим преглед на националните правила и практики, отнасящи се до **съвместните програми и академичните степени** като средство за премахване на пречките пред сътрудничеството и мобилността, съгласно националните планове.

Сътрудничеството с други региони по света и **международната откритост** са ключови фактори за развитието на ЕПВО. Ние се ангажираме с по-нататъшно проучване на глобалното разбиране на целите и принципите на ЕПВО в съответствие със стратегическите приоритети, определени в стратегията от 2007 г., за "ЕПВО в условията на глобализация". Ще направим оценка на изпълнението на стратегията до 2015 г. с цел предоставянето на насоки за по-нататъшно развитие на компонента *интернационализация*. Форумът за политики в рамките на Болонския процес ще продължи да действа като платформа за диалог, а форматът му ще претърпи развитие въбдеще при съвместна работа с нашите глобални партньори.

Подобряване на събирането на данни и повишаване на прозрачността в подкрепа на политическите цели

Приветстваме подобреното качество на данните и информацията за висшето образование. Настояваме за организирането на по-целенасочено събиране на данни и съотнасянето им към общи показатели, особено по отношение на **пригодността за заетост**, социалното измерение, ученето през целия живот, интернаци-

⁸ NUFFIC, Организация на Нидерландия за международно сътрудничество в областта на висшето образование (2012 г.): "Наръчник на Европейското пространство за признаване на квалификациите";

анализацията, преносимостта на безвъзмездни помощи/заеми и мобилността на студентите и академичния персонал. Обръщаме се с искане към Евростат, Мрежата "Евридика" и проекта „Eurostudent“ да наблюдават прилагането на реформите и да изготвят съответните доклади през 2015 г.

Ще насърчаваме развитието на системата на доброволно партньорско обучение и преглед в страните, които са го заявили. Това ще помогне да се оцени нивото на изпълнение на реформите от Болонския процес и ще насърчи добрите практики като динамичен начин за справяне с предизвикателствата, пред които е изправено европейското висше образование.

Ще се стремим към изграждането на по-добро разбиране на системите за висше образование сред широката общественост, и особено сред студентите и работодателите. Ще подкрепим подобряване на съществуващите и разработване на нови инструменти за прозрачност, които да бъдат изцяло ориентирани към потребителите и да бъдат обосновани на емпирични доказателства. Поставили сме си за цел до 2015 г. да постигнем споразумение относно общите насоки за прозрачност.

Определяне на приоритетите за периода 2012-2015 г.

След като очертахме основните цели на ЕПВО през следващите няколко години, ние определихме следните приоритети за действие до 2015 г.

На национално ниво, заедно със съответните заинтересовани страни, и особено с висшите учебни заведения, ние:

- Ще анализираме обстойно констатациите, направени в рамките на Доклада за изпълнение на реформите от Болонския процес за 2012г., и ще вземем предвид включените в него заключения и препоръки;
- Ще засилим политиките за разширяване на цялостния достъп и успешно завършване на обучението, включително мерки, насочени към увеличаване на участието на по-слабо представените групи;
- Ще създадем условия, които насърчават обучение, ориентирано изцяло към студентите, иновативни методи на преподаване и подкрепяща и вдъхновяваща работна и учебна среда, като същевременно продължим практиката на привличане

на студенти и академичен персонал в управленските структури на всички нива;

- Ще дадем възможност на агенциите, вписани в ЕПОК, да осъществяват своите дейности в рамките на ЕПВО при спазване на националните изисквания;
- Ще работим за подобряване на пригодността за заетост, ученето през целия живот, уменията за решаване на проблеми и предприемаческите умения чрез по-добро сътрудничество с работодателите, особено в разработването на образователни програми;
- Ще се уверим, че квалификационните рамки, Европейската система за трансфер и натрупване на кредити ECTS и реализирането на Европейското дипломно приложение се основават на резултатите от обучението;
- Ще приканим страните, които не могат да финализират изпълнението на националните квалификационни рамки, съвместими с КР-ЕПВО, до края на 2012 г., да удвоят усилията си и да представят преработена пътна карта за изпълнението на тази задача;
- Ще прилагаме препоръките на Стратегията "Мобилност за по-добро качество на обучението" и ще работим усилено за осъществяването на пълна преносимост на националните безвъзмездни помощи и заеми в рамките на ЕПВО;
- Ще направим преглед на националното законодателство за пълно съответствие с Лисабонската конвенция за признаване на квалификациите във висшето образование и ще насърчаваме използването на Наръчника на Европейското пространство за квалификациите (ЕПК) за по-широко навлизане на практиките по признаване;
- Ще насърчаваме съюзите, основани на знанието, в рамките на ЕПВО, с акцент върху научните изследвания и технологиите.

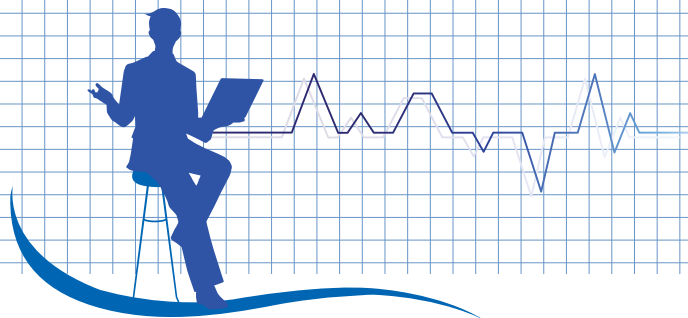
На европейско ниво, в рамките на подготовката на Конференцията на министрите през 2015 г. и съвместно със съответните заинтересовани страни, ние:

- Ще се обърнем с искане към Евростат, Мрежата „Евридика“ и проекта „Eurostudent“, да наблюдават напредъка по изпълнението на реформите в рамките на Болонския процес и Стратегията "Мобилност за по-добро качество на обучението";
- Ще разработим система за доброволно партньорско обучение и преглед до 2013 г. в заявилите желание страни и ще започнем реализирането на пилотен проект за насърчаване на партньорско обучение по социалното измерение на висшето образование;

- Ще изготвим предложение за одобряване на преработен вариант на "Европейските стандарти и насоки за осигуряване на качеството" (ESG);
- Ще насърчаваме качеството, прозрачността, пригодността за заетост и мобилността в третия цикъл, като в същото време работим за изграждането на допълнителни мостове между ЕПВО и ЕПК;
- Ще работим усилено, за да гарантираме, че Ръководството към системата ECTS напълно отразява състоянието на актуалните дейности по резултатите от обучението и признаването на предишно обучение;
- Ще координираме дейностите, така че да гарантираме практическото приложение на квалификационните рамки, подчертавайки тяхната връзка с резултатите от обучението, и ще проучим възможните начини, чрез които КР-ЕПВО може да проследява квалификациите от късия цикъл в национален контекст;
- Ще подпомагаме дейността на авангарда от страни, ангажирани с проучването на начини за автоматично признаване на сравними академични степени;
- Ще направим преглед на националното законодателство и практики на отделните страни, отнасящи се до съвместните програми и академични степени като средство за премахване на пречките пред сътрудничеството и мобилността, съгласно националните планове;
- Ще направим оценка на изпълнението на Стратегията за "ЕПВО в условията на глобализация";
- Ще разработим насоки в рамките на ЕПВО за политиките за прозрачност и ще продължим да наблюдаваме съществуващите и разработваните нови инструменти за прозрачност.

Следващата Конференция на министрите от ЕПВО ще се проведе в Ереван, Армения, през 2015 г., където ще бъде направен преглед на напредъка по отношение на приоритетите, определени по-горе.

Развитие на висшето образование

**ЦЕНТЪР ЗА РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ -
Национална агенция
по Програмата „Учене през целия живот“**

ул. „Граф Игнатиев“ № 15, ет.3, 1000 София
тел.: 02 / 915 50 10, факс: 02 / 915 50 48
e-mail: hrdc@hrdc.bg
web page: www.hrdc.bg

Това издание е финансирано с подкрепата на Европейската комисия. Настоящата публикация отразява единствено възгледите на авторите и Комисията не носи отговорност за начина, по който може да бъде използвана съдържащата се информация.

